

ابراهیم متفرقه، رساله وسیله الطباعه و ترجمه آن^۱

فتح‌الله ذوقی^۲

ابراهیم بن عبدالله مهتدی استانبولی، مشهور به «ابراهیم متفرقه»، مؤسس مطبعه عثمانیه، ترجمان ابراهیم افندی و باسماچی ابراهیم افندی (م. ۱۱۶۰هـ/۱۷۴۷م)، روشنفکر و چاپخانه‌دار، مترجم، نویسنده، حکاک، زبان‌دان و سیاست‌مرد نوگرای عثمانی است. وی بنیانگذار نخستین مطبعه مسلمانان در استانبول است. وی احتمالاً بین سال‌های ۱۰۸۱-۱۰۸۵هـ/۱۶۷۰-۱۶۷۴م در کلژوار^۳ و در خانواده‌ای مسیحی به دنیا آمده است. نام اصلی او و خانواده‌اش دانسته نیست. درباره زندگی قبل از مسلمان شدنش، اطلاعات بسیار کمی در دست است. وی در نوجوانی به تحصیل الهیات پرداخته. در برخی منابع وی را «کالونیسست» نوشته‌اند، اما بر اساس تحقیقات نیازی برکس^۴، ابراهیم پیش از گرویدن به اسلام، مخالف عقیده تثلیث بوده و به تک‌خدایی ایمان داشته و «اونیتاریست» بوده است. گویا وی در جنگ اتریش - عثمانی به تاریخ ۱۶۹۱، به دست عثمانی‌ها اسیر شده و سپس اسلام آورده و ابراهیم نام گرفته است. پس از آن، ابراهیم به استانبول رفته و تابعیت عثمانی را پذیرفته، به خدمت باب عالی درآمده است.

از ابراهیم به مناسبت اهتدا یافتنش به اسلام، با عنوان «مهتدی» یاد می‌شود. وی در سال ۱۷۱۰ کتابی به نام رساله اسلامیّه نوشته و در آن حقانیت اسلام و نزدیکی اعتقادات وحدانی‌اش را با اسلام توحیدی،

۱. این مقاله به پیشنهاد و راهنمایی دوست ارجمند، جناب آقای مجید غلامی جلیسه نوشته و به ایشان تقدیم شده است که تاریخ‌نگاری جامع و نظام‌مند میراث چاپی سنگی و سربی اسلامی را کار می‌کنند.

2. FathollahZoughi@gmail.com

۳. در آن دوره روستای کلژوار در منطقه اردل یا ترانسسیلوانیای مجارستان قرار داشته و امروزه شهری با نام کلوز (Cluj)، واقع در غرب رومانی است.

4. Niyazi Berkes.

سبب اسلام آوردنش ذکر کرده است. او در این رساله از آیین کاتولیک و قدرت دنیایی پاپ انتقاد کرده است. ابراهیم در استانبول به فراگیری زبان‌های ترکی، عربی و فارسی پرداخت. علاوه بر آن، به زبان‌های لاتین، یونانی و مجاری تسلط داشت و فرانسه و ایتالیایی را نیز تا حدودی می‌دانست. دربار عثمانی نیز که به کارآیی، شرم‌سیاسی و مراتب وفاداری و صداقت ابراهیم اطمینان داشت، او را در تاریخ ۲۵ ربیع الآخر ۱۱۲۸/۱۸ نisan ۱۷۱۶، به عنوان متفرقه منصوب نمود و به اجرای رسالت‌های سیاسی و دیپلماتیک مأمور ساخت. لقب متفرقه به کسی داده می‌شد که در ملازمت سلطان و وزیران او خدمت می‌کرد و از وظایف متفرقه‌اش، یکی نیز پیام‌گزاری از جانب سلاطین عثمانی بود. گویا ابراهیم در سال ۱۷۳۱، مدتی مهماندار شاهزاده صفوی، صفی میرزا بوده که با پناهندگی به عثمانی، در سلانیک اقامت داده شده بود. ابراهیم متفرقه، مأموریت‌های سیاسی بسیاری را با موفقیت به انجام رساند که در اینجا به آن نمی‌پردازیم.^۱ متفرقه، در تاریخ ۲ شباط ۱۷۳۸ به عنوان کاتب ارايه‌های جنگی، در زمره خواجهگان دیوان همایون داخل شد. و پس از بازگشت از سفر داغستان، در تاریخ ۱۴ کاسیم ۱۷۴۴ به عنوان تاریخ‌نگار دیوان همایون تعیین گردید.

وی در ۲۵ محرم ۱۱۶۰ برابر با ۶ شباط ۱۷۴۷م وفات یافته^۲، در آینالی کاواک استانبول به خاک سپرده شد. به همت رشید صفوت آتاینن، مزار او در تاریخ ۱۹۴۲ به حظیره مولویخانه غلظه واقع در جاده غالب دده - گالاتای استانبول انتقال یافت.

ابراهیم، روشنفکری متفنین

ابراهیم متفرقه، تنها یک چاپخانه‌دار نبود. آثاری را که چاپ کرد، خود انتخاب، ترجمه، جمع‌آوری و تألیف نمود. برای برخی از آثار، ضمائم و فهرست تنظیم کرد و مقدمه نوشت؛ نقشه‌ها را خود ترسیم کرد، با کارهای تکنیکی چاپ درگیر شد، در حک حروف کمک کرد و با آوردن استادانی از اروپا، برای تأسیس کارخانه کاغذسازی در یال اووا تلاش نمود.

او در اثبات اهمیت اطلاعات جغرافیایی برای دولت‌ها، به کشف قاره آمریکا توسط اروپاییان اشاره نموده

۱. برای اطلاع بیشتر، به منابعی که درباره متفرقه نوشته شده و برخی از آنان در این مقاله معرفی شده است، مراجعه گردد؛ از جمله *دائرةالمعارف بزرگ اسلامی* (ج ۲، ص ۵۳۴-۵۳۷) داده‌های سودمندی در این باب دارد.
۲. بر سنگ مزار ابراهیم همین تاریخ قید شده است: همچنین روی برگه مقرر و حقوق، در کنار عبارت «متوفی» تاریخ ۲۵ محرم ۱۱۶۰ قید شده است. از آن تاریخ نیز «یومیه» او به دیگری پرداخت شده است. گفتنی است در برخی منابع به دلیل ماده تاریخ منظوم نوس «بصدی ابراهیم افندی صحن فردوسه قدم»، سال فوت او ۱۱۵۸ منظور گردیده و سال ۱۱۶۰ به عنوان سال ساخت مزار او، تلقی شده است. به هر حال، اشتباهی در ماده تاریخ یا حساب آن رخ داده و این اشتباه به بسیاری از منابع، از جمله *ابراهیم متفرقه و جهوده فی انشاء المطبعة العربیة و مطبوعاتہ* (ص ۱۶۰-۱۶۲) و *دائرةالمعارف بزرگ اسلامی* (ج ۲، صص ۵۳۴-۵۳۷، مدخل ابراهیم متفرقه) راه یافته و تاریخ ۱۱۵۸ به عنوان تاریخ وفات ابراهیم متفرقه قید شده که نادرست است. (رک: Islam Ansiklopedisi, vol. 21, p325.

و یادآور می‌شود که اروپاییان با استفاده از نتایج کشفیات جغرافیایی، جهان اسلام را به محاصره خود درآورده‌اند. پس برای خنثی کردن نفوذ آنها باید در زمینه علوم نوین، به ویژه جغرافیا، آگاهی‌های لازم را به دست آورد.

مطبعه ابراهیم متفرقه

با همه اعتباری که ابراهیم متفرقه در عرصه سیاست و ترقی خواهی به دست‌آورد، جاودانه شدن شهرت او بیشتر بدان علت است که همه جا از او به عنوان بنیان‌گذار صنعت چاپ در ترکیه یاد شده است. در واقع این خدمت او دیگر خدمات اجتماعی - فرهنگی او را تحت الشعاع قرار داده است. مطبعه ابراهیم متفرقه به تاریخ ۱۶/۱۲/۱۷۲۷ میلادی در خانه‌اش در جوار سلطان سلیم، واقع در استانبول تأسیس شد و شروع به فعالیت کرد. این مطبعه با نام‌های: *دارالطباعه العامره دارالطباعه المعموره، دارالطباعه ابراهیم متفرقه، ابراهیم متفرقه مطبعه سی و غیره* شناخته شده است. فعالیت این مطبعه تنها یک سال طی عصیان شورش خلیل (پاترونا) قطع شده است. البته مأموریت‌های خارج از کشور متفرقه نیز، بر فعالیت‌های مطبعه تأثیر منفی داشته است. مطبعه ابراهیم متفرقه، پس از فوت او مدتی کار کرد و سپس متروک ماند. بعدها در دروه سلطان سلیم ثالث، به همت واصف افندی و راشد افندی، دوباره شروع به فعالیت نموده، آثار بسیاری به چاپ رساند. شمارگان نخستین کتاب‌های چاپی مطبعه در ۱۰۰-۱۲۰۰ عدد بوده که در اواخر به پانصد عدد کاهش یافته است.

نکاتی درباره رساله وسیلة الطباعه و ترجمه آن

الف- رساله *وسيلة الطباعه* در ابتدای لغت و انقولی، نخستین اثر چاپ شده در مطبعه ابراهیم متفرقه، چاپ گردیده است. این رساله توسط خود ابراهیم متفرقه نگارش یافته و در آن درباره فوائد صنعت طباعت و ارزش آن، توضیحات روشنگرانه‌ای داده شده است که از جهات مختلفی حائز اهمیت و جالب توجه است. **ب-** ابراهیم متفرقه با نگارش این مقاله به کمک دوست مشوق خود، محمد سعید افندی، به گرفتن فتوا و تقریظ از علمای عثمانی، جلب نظر موافق وزیر اعظم و نهایتاً صدور فرمان سلطان احمد ثالث برای تأسیس چاپخانه موفق شد و آغازگر نهضت چاپ و نشر آثار اسلامی توسط مسلمانان گردید، وگرنه این مهم، با تأخیر بیشتری در دنیای اسلام آغاز می‌شد. توجه داشته باشیم که مطبعه «ساموئل بن داود» نخستین مطبعه استانبول است که از سوی یک یهودی به سال ۱۵۰۵ تأسیس شده است، اما تا زمان متفرقه، کسی از مسلمانان نتوانسته بود اقدام به چاپ کتب اسلامی کند. متفرقه حدود سیصد سال پس از آغاز چاپ در اروپا، مطبعه خود را تأسیس نمود.

ج- جالب توجه است که در فتوای شیخ‌الاسلام عبدالله افندی ینی‌شهری، طبع مطلق آیه و حدیث منع نشده است و کتاب‌های تاریخ و غیره از آیات و روایت و لغت که گاه مملو از احادیثند، اجازه طبع دارند. این مسئله نشان می‌دهد که تقسیم کتب به جایز الطبع و ممنوع الطبع، بیشتر از روی مصلحت‌اندیشی بوده است

تا اعتقاد به حرمت طبع کتب دینی. وجه مصلحت هم این بوده که نان و آب بسیاری از مردمان آن روزگار (گفته شده است ۹۰ هزار نفر) در شهری بزرگ و فرهنگی چون استانبول، از رهگذار کتابت و استنساخ تأمین می‌گردید و با رواج یکباره چاپ، آنها شغل خود را از دست می‌دادند. توجه داشته باشیم که فتاوی و تقریض نوشته شده بر رساله وسیلة الطباعه، بیشتر جنبه تأییدی - تشویقی دارد تا منع.

د- ترتیب تقریضات رساله وسیلة الطباعه، بر اساس اهمیت مساند و مراتب و سابقه تقریض نویسان آمده است. تنها تقریض قاضی سابق استانبول، پس از تقریض قاضی حال استانبول آمده و نیز تقریض نقیب السادات سید زین العابدین افندی، میان تقریضات قاضی‌های استانبول درج شده که گویا به ملاحظه سن و شخصیت آنان بوده است.

ه- اشتراک بیشتر واژگان و اصطلاحات به کاررفته در ترکی عثمانی و فارسی قاجاری، به اندازه‌ای زیاد است که شاید نیازی به ترجمه متن رساله وسیلة الطباعه نمی‌بود. بدین جهت در این ترجمه، کلمات و تعبیرات مشترک موجود در مقاله تغییر داده نشد تا مخاطبان بتوانند ارتباط کم‌واسطه‌تر و عمیق‌تری با متن اصلی برقرار کنند و ذهن آنها به سبب بار مفهومی اصطلاحات نو، از فضای معهود این‌گونه متون دور نیفتند. البته در مواردی که بین واژگان مشترک دو زبان، مترادف معنایی وجود ندارد، واژگان مناسب قرار داده شده است.

و- ابراهیم متفرقه، برگ‌هایی از نمونه چاپی لغت وانقولی را ضمیمه رساله وسیلة الطباعه نموده، به حضور سلطان و علما فرستاده است و بدین سبب در متن فرمان همایونی و متن جواب استفتاء و متون تقریضات علما، این‌گونه با استعجاب و استحسان از مشاهده رساله سخن گفته‌اند.

ز- فرمان همایونی خطاب به دو شخص، یعنی سعید و ابراهیم نوشته شده است. پادشاه با درخواست آنان موافقت می‌کند و حتی مبرزترین علما و دانشمندان عثمانی را به عنوان دستیار آنان در تصحیح متون تعیین می‌کند. این کار به نام جلوگیری از اشتباه و تحریف صورت گرفت، اما در واقع بزرگ‌ترین کمک سلطان به یک مؤسسه مطبوعاتی بود که علاوه بر پشتیبانی مادی و معنوی می‌توانست انجام شود.

ح- از جمله کسانی که ابراهیم متفرقه را در تأسیس مطبعه کمک کردند، یکی دوست همکار او سعید افندی، فرزند چلبی محمد افندی (پاشا)، سفیر عثمانی در فرانسه است. دیگری «نوشهرلی داماد ابراهیم پاشا» وزیر اعظم و نهایتاً خود پادشاه عثمانی، سلطان احمد ثالث است. البته حمایت افتائی - تقریضی علما عثمانی به ویژه شیخ الاسلام عبدالله افندی ینی‌شهری، پشتوانه شرعی این اقدام متفرقه است.

آثار و تألیفی ترجمه‌ای ابراهیم متفرقه:

۱. رساله اسلامیة

نسخه: اسعد افندی: شماره «۱۱۸۷».

ابراهیم متفرقه، رساله وسیله الطباعة و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

۱. چاپ: آنکارا ۱۹۸۲ م.
۲. أصول الحکم فی نظام الأمم
نسخه: اسعد افندی: شماره «۱۸۰۹»؛ ملی تونس: شماره «۲۰۱۴»؛ دارالکتب قاهره: شماره «تاریخ ۵۵۵»؛
المکتبه الزکیة: شماره «۱۰۰»؛ دانشگاه استانبول: شماره «۶۹۹۷»؛ امانت خزینه سی: شماره «۱۵۱۵/۶».
چاپ: استانبول: دارالطباعة عامره ۱۱۴۴ هـ؛ آنکارا ۱۹۹۵ م.
۳. رساله وسیله الطباعة
چاپ: استانبول: مطبعه ابراهیم متفرقه، ۱۱۴۱ هـ/۱۷۲۸ م، ۵ ص «چاپ شده در آغاز صحاح الجوهری».
۴. رساله فی الانجیل و التورات و القرآن^۲
نسخه: اسعد افندی: شماره «۳۴۴۲/۱».
۵. مجموعه الهیة القدیمه و الجدیده
ترجمه (از لاتین).
۶. القیوضات المغناطیسیه
نسخه: دارالکتب قاهره: شماره «المکتبه الخدیویه ۵۹۰۵/۲».
چاپ: استانبول: دارالطباعة عامره، ۱۱۴۴ هـ/۱۷۳۲ م، ۳۳ ص.
۷. ترجمه تاریخ سیاح در بیان ظهور اغوانیان و انهدام بناء دولت شاهان صفویان
نسخه: راشد افندی: شماره «۱۱۱۹»؛ علی امیری: شماره «۵۷».
چاپ: استانبول: ۱۱۴۲ هـ + ۱۴ + ۱۹۴ صص؛ استانبول: ۱۲۷۷ هـ.
۸. ذیل تاریخ سیاح^۲ = اجمال احوال نادرشاه = اجمال تاریخ نادرشاه
نسخه: دانشگاه قاهره: شماره «۲۵۰۳»؛ اسعد افندی: شماره «۲۱۷۸/۱».
۹. نقشه‌ها (پنج عدد):
الف- نقشه دریای مرمره، روی آن عبارت «بنم دولتو افندییم، اگر فرمانینیز اولورسا دها بیوکلری یاپیلیر.
سنه ۱۱۳۲»^۴؛
ب- بحریه بحر سیاه، تاریخ: ۱۷۲۴ م؛
ج- ممالک ایران ۱۷۲۹ م؛
د- نقشه مصر؛
هـ- نقشه آسیا (اؤن آسیا).

۱. ابراهیم نتوانست که خود این اثر را چاپ کند.
۲. احتمالاً همان رساله اسلامیة باشد.
۳. گویا این اثر غیر از ترجمه تاریخ سیاح است و در تکمله آن اثر، به چگونگی رفع فتنه افغان توسط نادرشاه می‌پردازد.
۴. ترجمه عبارت: «سرور دولت مآب من! اگر دستور فرمایید، در اندازه‌های بزرگ‌تر نیز تهیه می‌گردد. سال ۱۱۳۲ هـ».

آثار چاپ شده توسط ابراهیم متفرقه

ابراهیم متفرقه به کتب تاریخ و لغت بسیار علاقمند بوده است. در مجموع، هفده اثر در ۲۳ مجلد، توسط وی چاپ شده است؛ از این بین یازده اثر در موضوع تاریخ، سه اثر در لغت و سه اثر در زمینه علمی مانند جغرافیا، مغناطیس و دریانوردی است. مشخصات این آثار به ترتیب تاریخ چاپ، این گونه است:

۱. لغت و انقولی = ترجمه صحاح الجوهری = ترجمه صحاح العربیه = ترجمه صحاح اللغه = ترجمه تاج اللغه = قاموس وانقولی

تألیف: ابونصر اسماعیل بن حماد جوهری فارابی نیشابوری، مشهور به «جوهری»^۱ (د. ۳۹۳هـ)

ترجمه^۲: محمد بن مصطفی کورانی، مشهور به «وانقولی»^۳ (م. ۱۰۰۰هـ/۱۵۹۲م)

تاریخ چاپ: ۱۱۴۱هـ/۱۷۲۸م^۴، دو مجلد، رحلی، ۲۸+۶۶۶+۸+۷۵۶ص، عربی - ترکی^۵.

با «صورت خط همایون» سلطان عثمانی در اواسط ذی القعدة ۱۱۳۹ (دو ص) و صورت فتوای عبدالله درباره جایز بودن عمل چاپ و تقریظات علما بر رساله وسیلة الطباعة (پنج ص)، رساله وسیلة الطباعة در فوائد فن بسمه از ابراهیم متفرقه به زبان ترکی (پنج ص)، مناقب امام جوهری (یک ص)، مناقب امام وانقولی (یک ص)، مفتاح ما فی الكتاب (چهار ص)، فهرس معدل (۵ص)، به سعی و اهتمام مؤسس مطبعه عثمانیه «ابراهیم متفرقه».

۲. تحفة الکبار فی أسفار البحار^۶

از: مصطفی بن عبدالله بن محمد استانبولی، مشهور به «کاتب چلبی» و «حاجی خلیفه»^۷ (م.

۱۰۶۷هـ/۱۶۵۶م)

تاریخ چاپ: ۱۱۴۱هـ/۱۷۲۹م، ۱۴+۱۵۰ص^۸.

۱. ریحانة الأدب، ج ۱، ص ۳۴۸-۴۴۰؛ مشار (مؤلفین)، ج ۱، ص ۵۸۲-۵۸۳.

۲. اثر دیگری نیز با عنوان ترجمان یا ترجمان الصحاح الجوهری مشهور به «لغت قره پیری» وجود دارد که از سوی پیرمحمد بن یوسف قرمانی قونوی آنقروی، مشهور به «قره پیری» (م. ۸۹۰هـ/۱۴۸۵م یا ۸۸۶هـ/۱۴۸۱م) جمع و تألیف گردیده است. در معجم التاریخ التراث الاسلامی (ج ۵، ص ۳۳۰۹) به اشتباه سال ۱۱۴۱هـ/م، به عنوان تاریخ چاپ آن اثر قید شده و حال آنکه ترجمه صحاح جوهری که در تاریخ مزبور از سوی ابراهیم متفرقه چاپ شده، «لغت وانقولی» است نه «لغت قره پیری».

۳. هدیه العارفین، ج ۲، ص ۲۶۰؛ معجم المؤلفین، ج ۱۲، ص ۳۳ و الأعلام (زرکلی)، ج ۷، ص ۳۲۰.

۴. فهرس المطبوعات التركیة: ج ۱، ص ۲۵۰-۲۵۱؛ معجم التراث: ج ۵، ص ۳۲۳۳.

۵. نسخه‌ای از این چاپ، در کتابخانه مرحوم محدث ارموی موجود است.

۶. درباره دریانوردی نیروهای عثمانی است.

۷. عثمانلی مؤلفرلی، ج ۳، ص ۱۳۰؛ هدیه العارفین، ج ۲، ص ۴۴۰؛ معجم المؤلفین، ج ۱۲، ص ۲۶۲ و الأعلام (زرکلی)، ج ۷، ص ۲۳۷.

۸. فهرس المطبوعات التركیة العثمانیة (دارالکتب قاهره)، ج ۲، ص ۲۴۲؛ معجم التاریخ التراث الاسلامی، ج ۵، ص ۳۷۰۲ و هندلیست کتاب‌های ترکی کمبریج (براون)، ص ۸.

ابراهيم متفرقه، رساله وسيله الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

۳. تاریخ سیاح = ترجمه تاریخ سیاح در بیان ظهور اغوانیان [افغانیان] و انهدام بناء دولت شاهان صفویان = آفغان تاریخی = ترجمه خاطرات کروسینکسی = تاریخ افغانستان
تألیف: کروسینکسی کشیش سیاح لهستانی (م. ۱۶۷۵م)
ترجمه (از لاتین): ابراهیم بن عبدالله مهتدی استانبولی، مشهور به «ابراهیم متفرقه» و «مؤسس مطبعه عثمانیه»^۱ (م. ۱۱۶۰هـ/۱۷۴۷م)
تاریخ چاپ: ۱۱۴۲هـ/۱۷۳۰م، ۱۴+۱۹۴ص^۲
۴. حدیث نو = تاریخ هند غربی^۳
تألیف: امیر محمد بن حسن مسعودی^۴ (قرن ۱۰-۱۱هـ)
تاریخ چاپ: ۱۱۴۲هـ/۱۷۲۹ یا ۱۷۳۰م، ۱۸۲ص، مصور؛
۵. تاریخ تیمور گورکان = ترجمه عجائب المقدور فی نواب تیمور = ترجمه تاریخ تیمور گورکان
تألیف: شهاب الدین ابوالعباس احمد بن محمد بن عبدالله بن ابراهیم انصاری دمشقی رومی، مشهور به «ابن عربشاه»^۵ (م. ۸۵۴هـ/۱۴۵۰م)
ترجمه: سید حسین مرتضی بن علی بغدادی استانبولی رومی، مشهور به «نظمی زاده»^۶ (م. ۱۱۳۴ یا ۱۱۳۶هـ/۱۷۲۱ یا ۱۷۲۳م)
تاریخ چاپ: ۱۱۴۲هـ/۱۷۳۰-۱۷۲۹م، ۱۲+۲۵۸ورق^۷
۶. الدرّة الیتیمة فی اوصاف مصر القدیمة^۸ = تاریخ مصر قدیم (و)
۷. تاریخ مصر الجدید = ذیل الدرّة الیتیمة فی اوصاف مصر القدیمة = تاریخ وقائع غوری مع السلطان سلیم^۹
تألیف: احمد بن همدان استانبولی، مشهور به «سهیلی» و «احمد سهیلی»^{۱۰} (م. بعد ۱۰۴۲هـ/۱۶۳۲م)
تاریخ چاپ: ۱۱۴۲هـ/۱۷۲۹-۱۷۳۰م، ۵۱+۶۵ص^{۱۱}

۱. هدیه العارفين، ج ۱، ص ۳۹؛ عثمانلی مؤلفلری، ج ۳، ص ۱۸ و قاموس الأعلام، ج ۱، ص ۵۸۲.
۲. فهرس المطبوعات التركية العثمانية (دارالکتب قاهره)، ج ۲، ص ۳۴۳ و معجم التاريخ التراث الاسلامی، ج ۱، ص ۱۱۹.
۳. درباره كشف قاره آمریکا.
۴. از فضلاى معاصر سلطان مراد بن سلیم خان عثمانی. هدیه العارفين، ج ۲، ص ۲۴۲؛ عثمانلی مؤلفلری، ج ۱، ص ۲۶۸ و معجم المؤلفین، ج ۹، ص ۶۶.
۵. هدیه العارفين، ج ۱، ص ۱۳۰؛ معجم المؤلفین، ج ۲، ص ۱۲۲ و الأعلام (زرکلی)، ج ۱، ص ۲۲۸.
۶. هدیه العارفين، ج ۲، ص ۴۲۵ و عثمانلی مؤلفلری، ج ۳، ص ۱۵۲.
۷. فهرس المطبوعات التركية العثمانية (دارالکتب قاهره)، ج ۲، ص ۳۴۰ و معجم التاريخ التراث الاسلامی، ج ۲، ص ۱۰۱۷.
۸. عهد ممالیک و سلاطین.
۹. فهرس المخطوطات التركية، ج ۱، ص ۱۱۶.
۱۰. عثمانلی مؤلفلری، ج ۳، ص ۶۸.
۱۱. معجم التاريخ التراث الاسلامی، ج ۱، ص ۵۵۴؛ هنالیک کتاب های ترکی کمبریج (براون): ص ۷.

ابراهیم متفرقه، رساله وسیلة الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

۷. گلشن خلفاء^۱

تألیف: سید حسین مرتضی بن علی بغدادی استانبولی رومی، مشهور به «نظمی زاده» (م. ۱۱۳۴ یا ۱۱۳۶هـ/ ۱۷۲۱ یا ۱۷۲۳م)

تاریخ چاپ: ۱۱۴۳هـ/ ۱۷۳۱م، ۲۶۰ص^۲.

۸. گرامر ترکی: *Grammaire Turque*^۳

تألیف: راهب هولدرمان فرانسوی

تاریخ چاپ: گویا ۱۷۳۱م، حروف لاتین این اثر، توسط خود ابراهیم متفرقه ریخته و چیده شده است.

۹. أصول الحکم فی نظام الأمم^۴

تألیف^۵: ابراهیم بن عبدالله مهتدی استانبولی، مشهور به «ابراهیم متفرقه» و «مؤسس مطبعه عثمانیه» (م. ۱۱۶۰هـ/ ۱۷۴۷م)

تاریخ چاپ: ۱۱۴۴هـ/ ۱۷۳۲م^۶.

۱۰. فیوضات مغناطیسیه

ترجمه (از زبان لاتینی): ابراهیم بن عبدالله مهتدی استانبولی، مشهور به «ابراهیم متفرقه» و «مؤسس مطبعه عثمانیه» (م. ۱۱۶۰هـ/ ۱۷۴۷م)

تاریخ چاپ: ۱۱۴۴هـ/ ۱۷۳۲م، ۳۳ص^۷.

۱۱. جهان نما^۸

از: مصطفی بن عبدالله بن محمد استانبولی، مشهور به «کاتب چلبی» و «حاجی خلیفه» (م. ۱۰۶۷هـ/ ۱۶۵۶م)

تاریخ چاپ: ۱۰ محرم الحرام ۱۱۴۵هـ/ ۱۷۳۳م^۹، مصور رنگی، نقشه‌ها و تصاویر عمل احمد القریمی و

۱. در بیان تاریخ احوال خلفاء و امراء بغداد از آغاز خلفای عباسی است.

۲. فهرس المطبوعات التركية العثمانیه (دارالکتب قاهره)، ج ۲، ص ۳۳۹ و معجم التاريخ التراث الاسلامی، ج ۲، ص ۱۰۱۸.

۳. گرامر زبان ترکی و آموزش زبان ترکی، با روشی ساده و آسان است.

۴. این اثر به لحاظ اندیشه‌های اجتماعی متفرقه، جالب توجه است.

۵. گویا این اثر، ترجمه و تحریری از برخی منابع اروپایی است.

۶. فهرس المطبوعات التركية العثمانیه (دارالکتب قاهره)، ج ۱، ص ۱۶۱ و معجم التاريخ التراث الاسلامی، ج ۱، ص ۱۱۹.

۷. فهرس المطبوعات التركية العثمانیه (دارالکتب قاهره)، ج ۱، ص ۳۲۳ و معجم التاريخ التراث الاسلامی، ج ۱، ص ۱۱۹.

۸. فهرس المطبوعات التركية العثمانیه (دارالکتب قاهره)، ج ۱، ص ۳۱۸ و معجم التاريخ التراث الاسلامی فی مکتبات العالم، ج ۵، ص ۳۷۰۳. لازم به ذکر است که مرحوم کاتب چلبی، دو «جهان نما» دارد که به «جهان نمای اول» و «جهان

نمای دوم» معروف است. (رک: تونی، نسرین، «کاتب چلبی و جهان نما» نشریه گنجیه اسناد شماره ۷۴، سال ۱۹، دفتر

دوم، تابستان ۱۳۸۸، ص ۳۵-۴۲). اثر حاضر گویا جهان نمای دوم است.

۹. فهرس المطبوعات التركية العثمانیه (دارالکتب قاهره)، ج ۱، ص ۳۱۸ و معجم التاريخ التراث الاسلامی، ج ۵، ص ۳۷۰۳.

ابراهیم متفرقه، رساله وسیلة الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

مفردج غلظه، مجدول به رنگ سرخ، جلد طبله دار (دارای لبه برگردان)، رحلی، ۶۹۸ص (دو قسم در یک مجلد)، ۳۱ سطر. جهان نما، مهم ترین اثری است که توسط ابراهیم متفرقه به چاپ رسیده است.^۱ در آغاز این اثر، اطلاعات بسیطی در رابطه با کیهان شناسی و مسائل گوناگونی درباره سیستم کائنات نوشته و نقشه ها و اشکال علاوه نموده است. در این اثر خود را با عنوان «ابراهیم الجغرافی» نامیده است.

۱۲. تقویم التواریخ^۲ = تاریخ آل عثمان^۳

تألیف: مصطفی بن عبدالله بن محمد استانبولی، مشهور به «کاتب چلبی» و «حاجی خلیفه» (م. ۱۰۶۷هـ/۱۶۵۶م)

تاریخ چاپ: ۱۱۴۶هـ/۱۷۳۴م، ۱۲+۲۴۷ص؛^۴ این کتاب، دارای مقدمه ای در رابطه با زندگی کاتب چلبی است و برنامه مطبوعه را در بر می گیرد.

۱۳. روضة الحسین فی خلاصة اخبار الخافقین^۵ = تاریخ نعیم

تألیف: مصطفی بن محمد حلبی استانبولی، مشهور به «نعیم» و «واقعه نویس»^۶ (م. ۱۱۲۵هـ/۱۷۱۵م) تاریخ چاپ: ۱۱۴۷هـ/ (۱۷۳۵م) (شش ج، دو مجلد)^۷. با مقدمه ای از ابراهیم متفرقه که در آن نام کتابها و تیراژ چاپشان قید شده است.

۱۴. تاریخ راشد^۸ = ذیل تاریخ نعیم

تألیف: محمد بن مصطفی ملطی، متخلص به «راشد» و مشهور به «وقعه نویس»^۹ (م. ۱۱۴۸هـ/۱۷۳۵م) تاریخ چاپ: ۱۱۵۳هـ/۱۷۴۰م، سه مجلد^{۱۰}.

۱. نسخه ای از این چاپ نفیس، در کتابخانه محدث ارموی است که در آغاز آن، یادداشت تملک «مهدیقلی دثلی» به تاریخ شهر رمضان ۱۲۶۷ دیده می شود و دارای اندکی حواشی دست نویس به زبان ترکی به خط شکسته نستعلیق است. این نسخه نفیس اکنون، در ساختمان مرکزی کتابخانه عامه تاریخ اسلام و ایران در قم نگهداری می گردد. گفتنی است که این چاپ ابراهیم متفرقه، اخیراً در ترکیه به صورت فاکسیمیلی چاپ شده است که باز نسخه ای از آن در کتابخانه تاریخ اسلام و ایران موجود است.

۲. تاریخ سال ۱۰۵۸ دولت عثمانیه.

۳. هندلیست کتابهای ترکی کمبریج (براون)، ص ۹.

۴. فهرس المطبوعات التركية العثمانية (دارالکتب قاهره)، ج ۲، ص ۳۶۲؛ معجم التاريخ التراث الاسلامی، ج ۵، ص ۳۷۰۳ و هندلیست کتابهای ترکی کمبریج (براون)، ص ۱۰.

۵. فهرست ترکی مرعشی (متقی)، ج ۱، ص ۱۴۸-۱۴۹.

۶. هدایة العارفين، ج ۲، ص ۴۴۴؛ عثمانلی مؤلفلری، ج ۳، ص ۱۵۱-۱۵۲ و قاموس الأعلام، ج ۶، ص ۴۵۹۳-۴۵۹۴.

۷. فهرس المطبوعات التركية العثمانية (دارالکتب قاهره)، ج ۲، ص ۳۶۷-۳۶۹ و معجم التاريخ التراث الاسلامی، ج ۵، ص ۳۷۶۳.

۸. تاریخ دولت عثمانیه و سلاطین آل عثمان.

۹. عثمانلی مؤلفلری، ج ۳، ص ۵۵-۵۶.

۱۰. فهرس المطبوعات التركية العثمانية (دارالکتب قاهره)، ج ۲، ص ۳۵۴-۳۵۵ و معجم التاريخ التراث الاسلامی، ج ۵، ص ۳۴۲۳.

ابراهیم متفرقه، رساله وسیلة الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

۱۵. ذیل تاریخ راشد^۱ = تاریخ عثمانی = تاریخ چلبی زاده اسماعیل عاصم = تاریخ عاصم
تألیف: اسماعیل بن محمد استانبولی، متخلص به «عاصم» و مشهور به «چلبی زاده عاصم»، «اسماعیل
عاصم» و «کوچک چلبی زاده» (م. ۱۱۷۳/هـ-۱۷۵۹م)
تاریخ چاپ: ۱۱۵۳/هـ-۱۷۴۰ یا ۱۷۴۱ م ۱۵۸+۱۰ برگ^۲.
۱۶. احوال غزوات در دیار بوسنه = تاریخ بوسنه در زمان حکیم اوغلی علی پاشا = تاریخ حکیم
اوغلی علی پاشا = احوال غزوات بوسنه = احوال بانالقه دیار بوسنه
تألیف^۳: عمر افندی بوسنوی مورخ (م. بعد ۱۱۵۲/هـ-۱۷۳۹م)
تاریخ چاپ: ۱۱۵۴/هـ-۱۷۴۱ م^۴.
۱۷. لسان العجم^۵ = فرهنگ شعوری = نوال الفضلاء
تألیف: حسن بن عبدالله حلبی استانبولی طبیب منشی، مشهور به «شعوری»^۶ (م. ۱۱۰۵/هـ-۱۶۹۳م)
تاریخ چاپ: ۱۱۵۵/هـ-۱۷۴۲ م، ۲ جزء^۷.

برخی از آثار تألیف شده درباره ابراهیم متفرقه

- سهیل صابان، ابراهیم متفرقه و جهوده فی انشاء المطبعة العربية و مطبوعاته؛ مراجعه: عباس صالح
طاشکندی، ریاض: مطبوعات مکتبه ملک فهد الوطنیه، السلسله الثانیة (۲۳)، ۱۴۱۶/هـ-۱۹۹۵ م، ۱۶۸ ص.
Hüseyin Gazi Topdemir, *İbrahim Müteferrika ve Türk Matbaacılığı*, Kültür Bakanlığı
yayımları. 2002. ISBN 9751728630
Giambatista Toderini: *İbrahim Müteferrika matbaası ve Türk matbaacılığı*. çev: Rik-
kat Kunt; kitabı yayına hazırlayan: Şevket Rado. İstanbul: 1990.
İbrahim Müteferrika ya da İlk Osmanlı Matbaa Serüveni 1726-1746. Orlin Sabev.
İstanbul, Yeditere Yayınevi, 2006, 1. Basım, 470 s. ISBN : 9789756480427

۱. تاریخ دولت عثمانیه من سنه ۱۱۳۵-۱۱۴۱ هجری.

۲. فهرس المطبوعات التركیة العثمانیة (دارالکتب قاهره)، ج ۲، ص ۳۵۲-۳۵۳؛ معجم التاريخ التراث الاسلامی، ج ۱،
ص ۶۹۵ و هندلیست کتاب های ترکی کمبریج (براون)، ص ۵.
۳. در معجم التاريخ التراث الاسلامی (ج ۱، ص ۱۱۹) تألیف این اثر به «ابراهیم متفرقه» نسبت داده شده است که
درست به نظر نمی رسد.
۴. فهرس المطبوعات التركیة: ج ۲، ص ۳۲۹؛ معجم التاريخ التراث الاسلامی، ج ۱، ص ۱۱۹ و ج ۳، ص ۲۳۰۵. البته در
منبع اخیر (ج ۳، ص ۲۳۰۵) تاریخ ۱۱۴۱ هـ نیز برای طبع این اثر، ثبت شده که صحیح نیست.
۵. این لغتنامه فارسی - ترکی، ظاهراً واپسین کار چاپی متفرقه و نخستین اثر فارسی است که در استانبول به چاپ
رسیده است.
۶. هدیه العارفين، ج ۱، ص ۲۹۵؛ عثمانلی مؤلفلری، ج ۲، ص ۲۶۰؛ معجم المؤلفین، ج ۳، ص ۲۳۹ و ریحانة الأدب:
ج ۲، ص ۳۳۰.
۷. معجم التاريخ التراث الاسلامی، ج ۲، ص ۸۲۷.

ابراهيم متفرقه، رساله وسيله الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

Niyazi Berkes, *İlk Türk matbaası kurucusunun dini ve fikri kimligi*, Belleten derfisi, sayı: 104 (Ekim 1962): 26/715-737.

Hilal Necatioğlu: *İbrahim Müteferrika ve Risale- İslamiye*. Ankara: 1982.

Matbabcı İbrahim-i Müteferrika Risale-i İslamiye, Halil Necatioğlu, Ankara, 1982.

Franz Babinger, *Müteferrika ve Osmanlı Matbaası*, Çev: Nedret Kuran Burçoğlu.

Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Mart 2004. ISBN

9799753331790

[متن رساله وسيله الطباعه]

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين

الرسالة المسماة بوسيلة الطباعه

وقتا كه اقتضای مشیّت ربانی و مقتضای ارادت صمدانی، بر امت و جماعتی و یا بر قوم و یا بر شخصی، بر مراد ایله کامیاب و بر خیر ایله ممتاز و سرافراز قلمغه تعلق ایلسه، اول مرادک کتم عدمدن خروجنه و اول خیرک منصّه وجودده ظهورینه باعث و بادی اولان اسبابی، کمال عنایتندن خلق ایدوب، قوللرینک منافعی ایچون حاضر و مهیّا قلمقده، عادت سبحانی جاری اولمشدر. بو کلیل اللسان، قلیل البضاعه، عبد عاجز، بنده ناچیز، المحتاج الی رحمة ربه العزیز، بعض السنه و لغاته فی الجملة وقوف تحصیل ایتمک حسبیله، سرگذشت بنی آدمه و احوال امم سالفهیه، مکننت عاجزانه مرتبه سی تحصیل اطلاعه راغب و ساعی؛ و کتب تواریخ و دول سالفه و اصحاب ادیان مختلفه یی بر مقدار استقرا و تبّع اشتغال برله، خاطر فاتر مور مقداره لایح، و فکر و اندیشه پر تقصیره شویله سانح اولدی که: دول مختلفهء سابقه و لاحقده موجود اصحاب رشد و ذکا^۱ و ارباب عقل و دها سالک اولدقلى مذاهبک حفظ و اشتهارینه بولندقلى دولت و سلطنتک غلبه ناموس و تعظیم شاننه و نظام مهام ناسه باعث و بادی آلات و اسباب تدارکنه تشبثده و دوام و قیام اتفاق و اجتماعلرینه وسیله اولان منهج قویمه سعی و سلوکيله مآثر محموده و آثار جمیله ابداع و اختراع و تحصیلنده دقیقه فوت ایتمگه جواز ویرممشلردر؛ فلاجرم، متأخرین دخی متقدمینک اثرنه سالک اولوب، فی زماننا موجود دُول و مِلل مختلفهء عالم کامللری قوانین نظام مصالح امت و وسیله انتظام دوام دولت و رابطهء حفظ و وقایت ملک و ملت اولان اسبابی تبدّل و تعبّردن حمایت و صیانت، و مجتمع اولدقلى دین و آیین منسوخ و عاقل و باطل دخی اولورسه حق اولمق اوزره ظن و اعتقاد ایله قوانین و قواعد ملل و دُولی مرور اعوام و کرور ایام ایله، سهو و نسیان خطرانتدن امین، و تبدل و تغیر و فنا طریانی مهلکه سندن سالم اولمق ملاحظه سیله گاه سنگ و حجر و گاه نحاس و حدیددن معمول صحیفه لرده قازوب ثبت و قید ایلده کلدکلرندن، ما عدا نشر و شیوعیله علم و معرفتنه مدار اولمق ایچون، تکثیر کتبه طریق اهون ابداع و اختراع ایلمشلردر. بو خصوص تحدیق بصر و امعان نظر ایله فکر و مطالعه اولنسه، خیر ادیان جمیع امم و

۱. در متن: زکا.

افضل مجموع دول عالم اولان دین و دولت اسلامده، وسیله قیام و دوام شان دولت و موجب نظام مهمام امت و سبب تفسیح ملک و ملت و باعث غلبه شوکت سلطنت اولان، قواعد و قوانین ضبط و ربط و اسباب انتظام امور امت تبدل و تغییردن حراست، و بو اجماع امت تفرقه و اختلالدن وقایت، و علوم و فنون مرغوبه سهو و نسیاندن الی یوم القیام حفظ و صیانت اولنمق قصد و عزیمتیه، قلم زمردین ایله لعل و یاقوت و ذهب و سیمدن مصنوع لوحه لرده یازیلوب و قازیلوب، ثبت و قید اولنمغه من کل الوجوه شایان و تکثیر کتب برله علوم شریفه و فنون مرغوبه نک عالمده نشرینه همت، و بو طریق ایله عامه اهل ایمانه امداد و اعانت شایسته ایدیکی بالبداهه نمایان و مستغن عن البیان اولدوقده، اشرف مساعی و احسن صنایع اولان بصره کتب حرفت و صنعتی اشبو مقصوده موصل بر طریق جاده و بر واسطه مستقیمه ایدوکنه بناءً، بو امردی شانک متضمن اولدوغی منافع لاتحصی دن، منظور خاص و عام اولمق ایچون، بر بنده لرینه امر و اشارت اولنسه، لایقدر.

بصره کتب اوزرینه ترتب ایدن منافع و فواید بیاننده در

تواریخ امم سالفه ایله آشنا اولان اولی الابصاره خفی و پوشیده دگلدر که:

بنی اسرائیل قومی، کتب منزله دن امتثالیه مأمور اولدوقلری تورات شریفی، حفظ و ازبر ایدنمک التزام ایتمیوب، حفظ و اتقانی عهده دمتلرینه لازم ایکن، ضبطنده تقصیر و اهمال ایتدکلرندن غیری، گرک تورات شریف و گرک سائر کتب معاملات، استنساخیه ایدای ناسه وصوله و بو طریق ایله اطراف و اکنافه نشر و شیوعه اهتمام ایتمیوب، مجرد بیت مقدسده حفظ ایتملریله، فتنه بخت النصر ظهور ایلدکده، اول ظالم برگشته بخت، بنی اسرائیله استیلاء کلی برله، بیت مقدسی تخریب و درون تابوت سکینه ده مجتمع و محفوظ کتبی و تورات شریفی نار ایله احراق ایدوب، کتبلری نابود و ناپیدا اولمغله، اسباب بنی اسرائیلک احکام شرعیله لر علم و معرفتنه وسیله اولور نسخه لری و اعتماد سزا سندلری نایاب اولدی.

کذلک، ملت مسیحیه، اقتدا و انقیادیه امر اولندوقلری انجیل شریفک آیاتی جمع و تدوینده تهاون و تکاسل و حفظ و اتقانی اوزرینه ترتب ایدجک منافعدن تغافل ایدوب، میان انامده علم و معرفتی نشر و اشاعه یه صرف ذهن ایتمیوب، حضرت عیسی صلوات الله علی نبینا و علیه [السلام] حضرتلری، سرادقات سمایه رفع اولندوقده، قوم نصاری اعتقادلرنده اختلافه دوشوب، فرقه فرقه اولوب، کفر و ضلالت طریقلرینه ذاهب اولدیلر.

اوائل اسلام، بو ورطه هولناکدن غافل و ذاهل و بو مهلکه یه وقوعدن تحاشی و اجتنابده ذره مقداری تکاسله قائل اولمیوب، طلوع آفتاب دولت اسلامیه و ظهور شریعت نبویه برله - اعزها الله الی یوم القیامه - ضبط آیات باهره قرآن مجیده، دقت تام و اهتمام مالاکلام ایله، قانون شرع مبینی، اوراق و صحایفه جمع و ثبت ایدوب؛ خصوصاً احادیث نبویه و سنن سنیه یی متون و اسانیدی ایله، علی وجه الاحکام کتب و دواینه درج و جمع ایدوب، بو وجه اوزره بلا خلل و خطر استنساخ و استکتاب ایله، اطراف و اکنافده عامه اهل اسلامک ایدیلرینه ایصال و نشر و اشاعه ایله، ضبط علوم و معارف اهالی اسلامه تخصیص؛ و بو جمله

حفظ و ازبر اولنمق نعمتی، خاصه امت خیر البشر اولدی.

ولکن، بو دولت دائم الظفر، شرقه و غربه جهادیلله مأمور اولوب، معجزات فخر کائنات، علیه افضل الصلوات، برکاتیلله ادنی مدّته و فرت لایعد و لایحصی ایله، اهالی دین اسلام کثرت بولوب، میان ناسده طریان جهل خطرینی دفع و رفع ایچون، عاقل و کامل ائمه دین و مجتهدین کملین ظهور، و مسائل شرعیه یی کتاب و سنت و اجماع امتدن طریق قیاس ایله استنباط ایدوب، طریق اجتهادده نیل مقصود ایچون بذل مجهود ایلدیلر. کذلک علمای دین مبیندن اصحاب تخریج و ترجیح دخی، قرنا بعد قرن، نظام احوال امت ایچون، کتب علوم و فنون شتی تألیفندن خالی اولمیوب، آثار جمیله ابداع قلدیلر. و بو امر ذی شأنی، امته نعمت و کندولرینه نسبت ایله، ذخر^۱ آخرت بلدیلر.

آنجق، چونکه امر جهاد بو امته الی الآن جاری و الی یوم القیام باقی اولدی، متقدمین و متأخرینک جمع ایلدکلری کتب و تصانیف کثیره، اثنای حروب و قتالده نابود و ناپیدا الولدی^۲؛ بالخصوص^۳ که ادوار ناهموار فلک ایقاظ فتنه دن خالی اولمیوب، چنگیز فتنه انگیز، کتب ماوراءالنهری جیحون عدمه القا ایلدی و خروج هلاکوی خطاکوی، دولت عباسیه علماسنک کتب و مؤلفاتی نهر دجله یه القا ایله، رسوم جلیله لرینی شست و شوی ایدوب، بالکلیه آثار جلیله و مآثر جمیله لرینی، بی نام و نشان ایلدی. بعده، تقالیب دهر بوقلمون ایله، ممالک اندلس دخی، ایادی اسلامدن نزع اولتوب؛ أفتاب علم مغاربه تراکم ظلام ظلم افرنج ایله، مغرب ادبارة افول ایلدی منوال محرّر اوزره، حوادث ناهموار روزگار، تبدلات امور ادوار، وقوع حریق نار، قلت کتبه علت اولوب، طلبه علمومه مضایقه ویردی. بو جمله دن قطع نظر، اینای زمانه تحصیل مال و ثروتده، بالطبع طریق ایسر و اهونه مائل، و ارتکاب تعب و زحمت ایله اثر جمیل ابداع و ایداعنه راغب اولمیوب؛ جمله کُتاب و زمره مستسخین همّتلرینه، بر مرتبه ده فتور و قصور طاری، و بر درجه ده رخاوت و تهاون جاری اولمشدر که، حالا اشبو آستانه سعادت آشیانه اولان، بلده عظیمه و خطه واسعه ده، صانها الله عن الآفات و البلیّه، بلکه تماماً ممالک محروسه ده، «قاموس» و «جوهری» و «لسان العرب» و «وان قولی» و کتب تاریخدن نُسخ لازمه، و سائر بونلرک امثالی، جلد و حجمی کبیر کتب نفیسه یی یازار عالی همت نادر، بلکه عدیمدر؛ و یازدقلری نسخ دخی، خبط و خطا ایله مالامال ایدیکلی، بیانندن مستغنی در.

و بوندن اقدم، طایفه افرنج، با صد رنج، دیار اندلسده دولت اموییه غلبه ایدوب، کتب اسلامه ظفریاب، و قوت مالیه و سائر نجه طریقلر ایله، کتب اسلام دسترسلی اولوب؛ بلاد اسلامده عدیم الجسم، نیچه نیچه نسخه نادره، قبضه تصرفلرنده بولنمغله، مجموع اسلام بلادلرنده، کتبه مضایقه طاری اولمشدر.

بصمه نک اجمالاً تعریفی بیاننده در

صنعت بصمه، صنایع و حرفدن بر رسم مفید، و اعمال صناعیه دن بر صنعت کثیره المنافع اولوب؛ حرفت

۱. در متن «زخر» آمده است.

۲. اولدی / اولندی؟.

۳. در نسخه «باخصوص» آمده است.

ابراهیم متفرقه، رساله وسیلة الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

رسم و کتب، و وجوه دنانیره سکهء حسنه ضربی کبی، اشکال و صور حروف مرسوم اولوب، سطر بسطر مساطیر صحایفده وضع و ترتیب کلمات و تنظیم سطور و نگین یمین کبی، اوراق اوزره ختم و طبعدن کنایت، و کتابت انواعندن بر نوع کتابندن عبارتدر.

فوائد بسمه بیانندهدر

فایدهء اولی: بو فن بدیع و صنعت اجود المنافع ایله کتب اسلامیهدن عامه نیک محتاج الیهاسی، و جمله علوم و فنونک مأخذی و منبعی، افصح البیان اولان لسان عربک علم و معرفتنه مدار اولمق ایچون، کتب لغتک تکثیر و تصحیحنه همت، و کتب تواریخ و هیئت و حکمت و مسالک ممالک و بلاد و جغرافیا کتابلری کثرتنه عزیمت اولنسه، تحصیل منافع عظیمهء عامه خواص و عوامه مباشرت اولنمش اولوردی.

فایده ثانیه

ابتداء ظهور دین و دولت اسلامیهدن بو آنه گلنجه، تقویهء دین و دولت و نظام و انتظام مهام امت خیر البشر ایچون، بونجه مجتهدین و مصنفین کرامک کمال سعی و اجتهاد ایله، جمع و تألیف و تدوین قلدقلری کتب نفیسهیی تکثیر و تصحیح سببیله، همان مجددا تألیف ایتمک کبی تجدید و احیا، و تماما روی زمینده موجود اهالی اسلامه شیوع و انتشار برله، تماما عالمی علم ایله زنده و آثار مجتهدین و مصنفین گرامی، تجدید و احیایه بر واسطه اولور.

فائده ثالثه

فن بسمهده حصوله گلن کتیبک، ترکیب و عبارتیی عیان و نمایان، و حسن خط اولمغه امکان درکار اولدوغندن غیریی، بالکلیه خبط و خطادن عاری، و سقط و سقامتدن بری؛ صحیح عبارات، جید الکلمات، حسن الترتیب، مستقیم الترتیب اولوب؛ طلبهء علوم اولنلر، نظر و مطالعهده، خطادن امین، و خبط و غلطه شغل ایله تزییع اوقاتدن سالم، و معلّم و متعلّمه صحت عبارتده، اعتماد حاصل اولوب؛ تحصیل صحت ایچون، تعب مقابله و تعدد نسخهء محتاج اولمیوب؛ کسب علومده و جوهله باعث سهولت اولور. خصوصا اقلام ایله تحریر اولنان کتیبک، مداد و مرکب بلی و رطوبت اصابتیله ضایع اولوب، محو رسوم ایدر؛ اما بسمه طریقله استعمال اولنان مداد و مرکب، کمال مرتبه ثابت و پایدار اولوب، رطوبت مائیّه ایله، قطعاً رسوم و نقوشی مختل اوماغله، طریان فنادن امین و سالم اولور.

فائده رابعه

فن بسمه بر کار پر رواج و کثیر النفع و النتاج اولوب؛ بر جلد کتاب یازلمق زحمتیله، فن بسمهده نیچه بیک جلد صحیح عبارت کتب، حصوله گلوب؛ اشخاص کتب، کثیر؛ و قیمت و بهاسی قلیل اولمق سببیله، طلبهء علومدن غنی و فقیر، تملک کتبه ظفریاب، و ضعفا و عجزیه اکتساب علوم شریفه، و تحصیل فنون

مرغوبه‌یه، اقتدار تام حاصل اولور؛ و نیچه مستعد ذات شریف، کتب پاکیزه‌یه مالک اولمق سببیله، مدت قلیله‌ده کمالاته رسیده اولور.

فائده خامسه

بصمه طریقنده، فهرست کتب، مجمل و مفصل، ایکی وجهله اعتبار اولنوب؛ مجملی عنوان کتبه، مفصلی خاتمه کتبه، تحریر اولنور؛ ابتدا، ترتیب روابط سطور و ارقام هندیه ایله، اعداد اواق کما هو حقه، یرلو یرنده وضع اولندقدن صکره، عنوان کتبه تحریر اولنان فهرست اجمالی وساطتیه، درون کتبه درج اولنان فصول و ابوابه نظر ایچون، فهرست اجمالی‌یه باقیلوب، عدد رقمیه فصل مطلوبه نظر اولنور. ثانیاً کتبه مندرج کلمات مشکله و فوائد مهمه، طلب اولندقدن، علی الفور بولنمق ایچون، حروف هجا اوزره، فهرست مفصل ترتیب اولنوب؛ کتبه آخرنده وضع اولنور. بو فهرست وساطتیه، معرفتی مراد اولنان مفرداتک محلنه دخی فی الحال وصول میسر اولور.

فائده سادسه

بهای کتب رخیص اولوب، هر فرده تملکی آسان اولمغله، طشره ده واقع بلاد و قری خلقنه دخی، نشر و شیوع برله، جهلک ازاله‌سنه وسیله اولور. بصمه طریقیله تکثیر اولنان کتب سببیله، آستانه سعادت آشیانه‌یه مضاف اولان سائر ممالک محروسه‌ده واقع بلاد و امصارده دخی، طُرف طُرف کتب نفیسه علوم شریفه و کتب فنون مرغوبه، کثیر اولمغله انلرده دخی، نیجه مملو کتب‌خانه‌لر پیدا اولوب؛ اول بلادده ساکن طلبه علوم دخی، تحصیل علمه ساعی اولمغله، اطراف ممالک دخی کتب عدیده ایله معمور و آبادان اولور.

فائده ثامنه

اگرچه دول سائره اسلامیه ده، فریضه جهاد احیا اولنمقدن خالی اولمیوب، مجاهده‌لری ثابتدر؛ ولکن دولت علیه عثمانیه کبی - ادام الله الی یوم القیمه - طوب صاعقه کردار و خُمره آتشبار و تفنگ رخنه‌کار و سائر اعمال فنون حربیه‌ده ماهر افرنج طایفه‌سی کبی، خصم گرانبارلری اولمیوب، امر جهادده پادشاهان آل عثمان - ایدهم الله تعالی الی یوم القیام - سرتاج جمله پادشاهان و مکمل ناموس عامه اهل ایمان اولوب؛ جهاد یوزندن شان و شوکت اسلامیانی کماله ایر کوردکلری کبی، تکثیر کتب ایله قلوب عامه اهل اسلامی، زنده و احیا بیورمق دخی، ما به الافتخارلری اولمغله، سایه سعادت وایه‌لرنده، تکثیر کتبه وسیله اولان بصمه طریقنه، رغبت علیّه‌لری، تعلق ایتمک دخی شایاندر.

فائده تاسعه

بالجمله ملوک نصاری لسان عرب و فارسی و ترکی ایله تدوین اولنان کتبه قیمتلری گران ایدوکنی

بلوب؛ کتب مرقومه کندولرنده بصلمق خصوصه راغب، و بو امر ذی شانله مباحات و افتخاره مشتاقلر اولوب و کندولرنده «قانون» و «شفا» و «تزهة المشتاق» و «اقلیدیس» و سائر نیچه کتب باصلدوغی محقق، و السنه ثلثه اوزره ترتیب اولنان سائر کتبی، بضمه طریقیه تحصیله اهتماملری در کار در؛ ولکن خطک حسن و قبحنی، و رسوم حروفی فهم، و ترکیب عبارتده املاشناس، خبط و خطایی تمییز ایدر، کمسنه لری اولمیوب؛ یدلرنده بولنان کتیب اکثری، مغرب خطی و تقلیدلری دخی، اکا مشابه اولمغله، حسن و زینتدن عاری، و غلط و خطا اوزره جاری اولمغله، میان اسلامیانده، چندان اعتبار و هنوز رغبت و رواج بولمامشدر؛ ولکن سعی و اهتماملری مقتضاسنجه، شاید که اربابنی تحصیل ایدوب، بو مرادلرینه تمشیت ویرمک صدندده اولمه لرلیله، بلاد اسلامیه ده کتب بیع و شراسیله، نیچه اموال جر و جمع ایده لر. پس اهالی اسلام هر خصوصه، اهل شرک و کفره سبقت ایتدکلری کبی، بو خصوصه دخی انلری سبق ایتمک، لازمه دمت همّت اولمغله، بو اثری اتمامه مبادرت و مباشرت، امر مستحسن اولدوغی ثابت اولدی.

فائده عاشره

مخصوصه اشبو فن مفید اتمامی، بوندن اقدام مرور ایدن ایامده، میان وکلای دولت علیه ده، بالدفعات مذاکره و مکالمه و فکر و ملاحظه اولنوب؛ باهر المنفعه بر صنعت جیده ایدوکنه، جمله یه علم و اطلاع و یقین و اطمینان حاصل اولوب؛ حتی فضالان بعضلری بو امرک اتمامنه تعیین و مأموریتیه حصولی مراد اولنمش. اگر چه فن مرقوم ذاتنده امر مرغوب، ولکن کثیر الغائله، دشوار الحصول، اولدوغندن ناشی اسبابی تدارکنده و اربابی تحصیلنده، مساعده بخت در کار اولمیوب؛ حقه سربه مهر مرام آویزه طاق تعویق اولمش ایدی. وقتا که اراده علیه ربانیّه، قوه علمیه و عملیه نک تکمیلنه تعلق ایده؛ صاحب قران زمان، فاتح ممالک ایران و طوران، شوکتلو، کرامتلو، عظمتلو، پادشاه عالمنه پناه - ایده الله تعالی قواه - حضرتلرینک زمان سعادت نشانلرنده، اسلافک فتحنده عاجز اولدقلری نیچه دخمهء مشکل بندک، سهولت ایله حلنه توفیق ایتمکله، بو صنعت غریبه نک دخی، کتم خفادن معرض ظهوره گلمه سنی؛ و بو فن بدیعک، ایجادی اسبابنک ترتیبی دخی، ایام سعادت انجام اولیای نغم حضرتانه مرهون، و بخت رفیع الشانلریله، عنوان مباحات و مفاخرته موقوف ایدوکی، سر لم یزلی بو وقت و زمانده ظهوره رونما ایدوکی نمایان اولدی.

مهمه، کتب مذکوره یه ممالک محروسه عثمانیه ده موجود افراد اسلام ایله سعادت یاب اولان اجناس مختلفه عالم، یعنی غیری، تماما روی زمینده واقع اولوب؛ شرفیت اسلام ایله سعادت یاب اولان اجناس مختلفه عالم، یعنی عرب و عجمدن اجناس ترک و تاتار و ترکمان و اکراد و اوزبک و جغتای [و] هندی [و] سندی [و] فارسی و مغربی [و] یمانی و رومی [و] حبشی و سودانی، الخلاصه بالجمله اسلام ایله فخریاب اولان طوایف متنوعه عالم، کتبه محتاج اولمه لرلیله، بویله بر امر عظیم الشانک ابداع و ایجادی، لاجرم باعث افزایش شأن و شوکت دولت، و سبب غلبه ناموس سلطنت دیباجه معالی عنوان مفاخری، دامان روز قیامتده ک، السنه عالمده خیر ایله یاد، و استجلاب دعای خیر جمله عباد، و ذکر بالجمله ایله زنده و دلشاد اولمغله، وسیله مالا کلام اولمغله، «فقه» و «تفسیر» و «حدیث» و «کلام» کتبلرندن ماعدا، «لغات» و «تاریخ» و «طب»

و «فنون» و «حکمت» و «هیئت»، و اکه تابع، «جغرافیا» و «مسالک ممالک» کتبلرینه دائر کتب، بصلمق باینده اذن همایونی متضمن، خط همایون شوکت مقرون اصدارینه، همت و عنایت ایله شه ریار عالم آرا، پادشاه دین پناهک همت علو رتبتنه استناده شایان، بلکه انلرک نام نامی و اسم سامیلرله معنون اولمق شرفی، مستغن عن البرهان اولدوغنه بناءً، فن مرغوب مذکوره مباشرت ایله، تکثیر و توفیر کتب، امر جلیل الشانی اذن همایون و رضاء شوکت مقرونلرنی متضمن خط همایون شوکت مقرونلرینک شرف یافته صدور میمنت ورودی شایاندر؛ تا کم اول خط شریف شوکت مصیرک صورتی، دیباجه کتابده تحریر و تصویر اولنوب؛ بالجمله کتبه موجود و زیب و زینت کتبه علت مستقله اولوب، پسندیده جمله، و قبول انام و رغبت خاص و عامه بادی اوله. کذلک مفتی انام، شیخ مشایخ الاسلام - سلمه السلام - سعادتلو، سماحتلو افندی حضرتلری طرفلرندن دخی، بو امر مفید، امور محسنه دن؛ و سعی جلیل، اشرف مساعیدن؛ و منافع خاص و عامه موصل، اسباب ظاهره دن اولوب؛ حصولنه مباشرتده، اذن شریفلرین متضمن، تقریض و اشارت علیه لری احسان؛ و صدور علما و سائر فضالان دخی، تقریض اولنمق شایسته در؛ تا کم هر حالده، شرع مبینه مطابق اولوب، اول اشارت و تقریض دخی، صدر کتابده مسطور و جمله مجلداتده موجود اولوب، رغبات ناس مز دادنه باعث اوله، و کتیک حصولنه مباشرت اولندقده، کمال صحت و بلا سقط و سقامت، وجودپذیر اولمق ایچون، فضلا و لغت آشنا کاملیندن، کندو رضالریله طالب و راغب لردن، اوچ و یا دورت کمسنه، تصحیحنه مأمور اولوب، مأموریتلری باینده صادر اولان امر شریف دخی، اوایل کتبه تصویر اولنوب، منظور خواص و عوام اولدقده، بو خصوص دخی استجلاب دعاء خیر جمله ناسه و رغبات افراد عالمه بادی اولور. بو جمله نک مآلی تلخیص اولنوب، بر ایکی ورق مقداری، بر دیباجه بلغیه، بسط و تمهید اولنوب؛ منظور خواص و عوام، و کتبه عنوان و اعتبار، و ما به الافتخار اولمق ایچون، مصادر کتبه وضع اولنسه شایاندر.

[ترجمه فارسی رساله وسیلة الطباعة]

بسم الله الرحمن الرحيم و به نستعين

الرسالة المسماة بوسيلة الطباعة

هرگاه که اقتضای مشیت ربانی و مقتضای ارادت صمدانی، بر یک امت و جماعتی و یا یک قوم و یا یک شخصی، با یک مراد کامیاب و با یک خیر ممتاز و سرافراز نمودنش تعلق بگیرد، برای خروج آن مراد از کتم عدم و ظهور آن خیر در منصفه وجود، اسباب باعث و بادی شونده راه، از کمال عنایت خلق نموده، برای منافع بندگان حاضر و مهیا نمودن آن عادت سبحانی جاری شده است.

این کلیل اللسان، قلیل البضاعه، عبد عاجز، بنده ناچیز، المحتاج الی رحمة ربه العزیز، به حسب [اینکه] بر بعض السنه و لغات فی الجملة وقوف تحصیل نموده، بر سرگذشت بنی آدم و احوال امم سالفه، مکننت عاجز مرتبه اش برای تحصیل اطلاع راغب و ساعی [بوده]؛ و کتب تواریخ و دول سالفه و اصحاب ادیان مختلفه را با اشتغال بر مقداری استقراء و تتبع، بر خاطر فاطر مور مقدار لایح، و بر فکر و اندیشه پر تقصیر، این گونه سانج شد که در دول مختلفه سابقه و لاحقه موجود، اصحاب رشد و ذکا و ارباب عقل و دها برای

حفظ و اشتها مذهبیه که سالک آن بوده‌اند، جهت غلبه ناموس و تعظیم شأن دولت و سلطنت موجود و نظام مهّم ناس، در تشبّث و دوام و قیام به تدارک آلات و اسباب باعث و بادی [آن] اتفاق [داشته] و برای اجتماعشان با سعی و سلوک بر منهای قویمی که وسیله بوده، در ابداع و اختراع و تحصیل مآثر محموده و آثار جمیله، اجازه نداده‌اند دقیقه‌ای فوت نشود؛ پس لاجرم، متأخرین نیز در پی متقدمین سالک شده، دُول و مِلل مختلفه کامل عالم موجود در زمان ما، اسبابی را که قوانین نظام مصالح امت و وسیله انتظام دوام دولت و رابطه حفظ و وقایت ملک و ملت بوده، از تبدل و تغیر، حمایت و صیانت [نموده‌اند]، و دین و آیینی که [بر آن] مجتمع بوده‌اند، اگرچه منسوخ و عاقل و باطل می‌بوده، به سبب ظن و اعتقاد به حق بودنش، قوانین و قواعد ملل و دُول را با مرور اعوام و کرور ایام، با ملاحظه ایمن داشتن از خطرات سهو و نسیان، و سالم ماندن از مهلکه طریان تبدل و تغیر و فنا، گاه بر سنگ و حجر و گاه بر صحایف معمول از نحاس و حدید کنده، ثبت و قید نموده، به علاوه، با نشر و شیوع آن، برای مدار شدن بر علم و معرفت آن، بر تکثیر کتب، طریق اهون ابداع و اختراع نموده بوده‌اند. این خصوص اگر با تحدیق بصر و امان نظر، فکر و مطالعه گردد، در دین و دولت اسلام که خیر ادیان جمیع امم و افضل مجموع دُول عالم است، قواعد و قوانین ضبط و ربط و اسباب انتظام امور امت که وسیله قیام و دوام شأن دولت و موجب نظام مهّم امت و سبب تفسیح ملک و ملت و باعث غلبه شوکت سلطنت است، از تبدل و تغیر حراست [شده]، و این اجماع امت، از تفرقه و اختلال وقایت گردیده، و علوم و فنون مرغوبه از سهو و نسیان الی یوم القیام، با قصد و عزیمت حفظ و صیانت نمودن، با قلم زمردین بر لوحه‌های مصنوع از لعل و یاقوت و ذهب و سیم نگاشته و حک شده، با ثبت و قید نمودن، من کل الوجوه شایان [بوده] و با تکثیر کتب، بر نشر علوم شریفه و فنون مرغوبه در عالم همّت [نموده]، و به این طریق بر عامه اهل ایمان، شایسته بودنش امداد و اعانت بالبداهه نمایان و مستغن عن البیان بوده، اشرف مساعی و احسن صنایع، حرفت و صنعت طبع کتب است که جاده‌ای هموار و واسطه‌ای مستقیم، موصِل بدین مقصود است؛ بنابراین، این منافع لائحی که منظور خاص و عام گشته و چون این امر ذی‌شأن متضمّن آن است، اگر بر این بنده‌شان، امر و اشارت شود، لایق است.

در بیان منافع و فوایدی است که بر طبع کتب مترتب است

بر اولی الابصاری که با تواریخ امم سالفه آشنا هستند، خفی و پوشیده نیست که: قوم بنی اسرائیل که مأمور امتثال از کتب منزله بوده‌اند، حفظ و از بر نمودن تورات شریف را التزام نموده، درحالی که حفظ و اتقان آن بر عهده ذمّشان لازم بوده، به سبب تقصیر و اهمال در ضبط آن، باید تورات شریف و باید سائر کتب معاملات را با استنساخ، به ایادی ناس می‌رساندند، اما بدین طریق بر نشر و شیوع آن به اطراف و اکناف اهتمام نموده، تنها به حفظ نمودن آن در بیت مقدس [اکتفا نمودند]، هنگامی که فتنه بخت النصر ظهور نمود، آن ظالم برگشته‌بخت، با استیلاء کامل بر بنی اسرائیل، بیت مقدس را تخریب و کتب و تورات شریف را که در درون تابوت سکینه مجتمع و محفوظ [بوده] با نار، احراق نموده و با نابود و ناپیدا شدن کتاب‌هایشان، نسخه‌ها و اسناد سزاوار اعتمادی نایاب شد که وسیله علم و معرفت احکام

شرعیه اسباط بنی اسرائیل بود.

کذلک، ملت مسیحیه، در جمع و تدوین آیات انجیل شریف - که به اقتدا و انقیاد از آن امر شده بودند - تهاون و تکاسل [نموده] و از منافی که بر حفظ و اتقان آن ترتب داشت تغافل نموده و برای نشر و اشاعه علم و معرفت در میان انام، صرف ذهن ننموده، جناب حضرت عیسی - صلوات الله علی نبینا و علیه - هنگامی که به سرادقات سما رفع شد، قوم نصاری در اعتقادشان به اختلاف افتاده، فرقه فرقه شده، در طریق‌های کفر و ضلالت ذاهب گشتند.

اوائل اسلام، از این ورطه هولناک، غافل و ذاهل نگردیده و از وقوع در این مهلکه، مقدار ذره‌ای در تحاشی و اجتناب به تکاسل قائل نشده، با طلوع آفتاب دولت اسلامی و ظهور شریعت نبویّه - أعزّها الله الی یوم القیامه - در ضبط آیات باهره قرآن مجید، با دقت تام و اهتمام مالاکلام، قانون شرع مبین را، در اوراق و صحایف جمع و ثبت نموده؛ خصوصاً احادیث نبویه و سنن سننیه را با متون و اسانید آن، علی وجه الاحکام، در کتب و دواوین درج و جمع نموده، بدین صورت، بلاخلل و خطر، با استنساخ و استکتاب، با ایصال و نشر و اشاعه، در اطراف و اکناف به ایادی عامه اهل اسلام، ضبط علوم و معارف به اهالی اسلام تخصیص [داشته]؛ و نعمت حفظ و از بر شدن جملگی این [آثار]، خاصه امت خیر البشر شد.

ولکن، این دولت دائم الظفر، به جهاد با شرق و غرب مأمور شده و به برکات معجزات فخر کائنات، علیه افضل الصلوات، در ادنی مدّت و با فرت لایعد و لایحصى، اهالی دین اسلام کثرت یافته، برای دفع و رفع خطر طریان جهل، در میان ناس عاقل و کامل، ائمه دین و مجتهدین کملین ظهور [نموده]، و مسائل شرعیه را از کتاب و سنت و اجماع امت، با طریق قیاس استنباط کرده، و برای نیل به مقصود در طریق اجتهاد، بذل مجهود نمودند. کذلک از علمای دین مبین، اصحاب تخریج و ترجیح نیز، قرناً بعد قرن، جهت نظام احوال امت، از تألیف کتب علوم و فنون شتی خالی نبوده، آثار جمیله ابداع کردند. و این امر ذی شأن را، بر امت نعمت [شمرده] و با نسبت به خودشان، ذخر آخرت یافتند.

اما، چون که امر جهاد در این امت الی الآن جاری و الی یوم القیام باقی شد، کتب و تصانیف کثیرهای که متقدمین و متأخرین جمع نموده بودند، در اثنای حروب و قتال، نابود و ناپیدا می‌شد؛ بالخصوص که ادوار ناهموار فلک از ایقاظ فتنه خالی نشده، چنگیز فتنه‌انگیز، کتب ماوراءالنهر را به جیحون عدم القا نمود و خروج هلاکوی خطاگوی، کتب و مؤلفات علمای دولت عباسیه را با القا به نهر دجله [فنا]، رسوم جلیله‌شان را شست و شوی نموده، بالکلیه آثار جلیله و مأثر جمیله‌شان را، بی‌نام و نشان کرد. بعده، با تقالیب دهر بوقلمون، ممالک اندلس نیز، از ایادی اسلام نزع شده؛ آفتاب علم مغارب، با تراکم ظلام ظلم افرنج، به مغرب ادبار افول نمود. بر منوال محرّر، حوادث ناهموار روزگار، تبدلات امور ادوار، وقوع حریق نار، به قلت کتب، علت شده، به طلبه علوم مضایقه داد.

قطع نظر از این جمله، ابنای زمانه در تحصیل مال و ثروت، بالطبع به طریق ایسر و اهون مایل، و با ارتکاب تعب و زحمت، به ابداع و ابداع اثر جمیل راغب نشده؛ به همّت جمله کُتّاب و زمهره مستسخین، یک مرتبه نیز فتور و قصور طاری و یک درجه نیز رخاوت و تهاون جاری شده بود که حالا در این آستانه

سعادت‌آشیانه، بلده عظیمه و خطّه واسعه - صانها الله عن الآفات و البلیّه - بلکه تماماً در ممالک محروسه، «قاموس» و «جوهری» و «لسان العرب» و «وان‌قولی» و از کتب تاریخ نُسخ لازمه و امثال سائر اینها که جلد و حجمشان کبیر [است] عالی‌همتی که این کتب نفیسه را کتابت کند، نادر، بلکه عدیم است؛ و نسخ کتابت‌شده آنان نیز، با خبط و خطا مالامال بودنش، از بیان مستغنی است.

و اقدم از این، طایفه افرنج، با صد رنج، در دیار اندلس بر دولت امویه غلبه نموده، به کتب اسلام ظفریاب [شده] و با قوت مالیّه و سائر طرق مختلف، کتب اسلام در دسترس‌شان بوده؛ چندین نسخه نادره عدیم الجسم در بلاد اسلام، در قبضه تصرفشان درآمده و در مجموع بلاد اسلامی، بر کتب مضایقه طاری شده بود.

در بیان تعریف اجمالی بصمه است

صنعت بصمه، از صنایع و حرف یک رسم مفید، و از اعمال صناعیه یک صنعت کثیره المنافع بوده؛ حرفت رسم و کتب، و مانند ضرب سکه حسنه بر وجوه دنانیر، اشکال و صور حروف مرسوم شده، سطر به سطر در مساطیر صحایف مانند وضع و ترتیب کلمات و تنظیم سطور و نگین یمین، کنایت از ختم و طبع بر روی اوراق و عبارت از یک نوع کتابت از انواع کتابت است.

در بیان فوائد بصمه است

فایده اولی: با این فن بدیع و صنعت اجود المنافع، مأخذ و منبع محتاج الیهای عامه از کتب اسلامیّه، و از جمله علوم و فنون [بوده]، و برای مدار شدن بر علم و معرفت لسان عرب که افصح البیان است؛ اگر بر تکثیر و تصحیح کتب لغت همت، و بر تکثیر کتب تواریخ و هیئت و حکمت و مسالک ممالک و بلاد و جغرافیا عزیمت شود، تحصیل منافع عظیمه عامه، بر خواص و عوام عاید خواهد گردید.

فایده ثانیه

در ابتداء ظهور دین و دولت اسلامیّه تا زمان ما، برای تقویّت دین و دولت و نظام مهمّام امت خیر البشر، این همه مجتهدین و مصنّفین کرام با کمال سعی و اجتهاد، کتب نفیسه‌ای را که جمع و تألیف و تدوین نموده‌اند، به وسیله تکثیر و تصحیح، مانند همان تألیف مجدداً تجدید و احیا نموده و با انتشار و شیوع آنها، بین تمامی اهالی اسلام موجود بر روی زمین، تماماً عالم را با علم زنده [نموده] و برای تجدید و احیای آثار مجتهدین و مصنّفین گرامی، یک واسطه می‌شود.

فائده ثالثه

کتبی که از طریق فنّ بصمه حاصل می‌آیند، ترکیب و عبارت‌تشان عیان و نمایان، و به‌خاطر حسن خط آنها، ضمن امکان استفاده از آنها، بالکلیه از خبط و خطا عاری و از سقط و سقامت بری [بوده]. صحیح عبارات، جید الکلمات، حسن الترتیب، مستقیم الترتیب بوده؛ کسانی که طلبه علوم هستند، در نظر و مطالعه، از خطا امین و با مشغول نشدن به خبط و غلط، از تضییع اوقات سالم و برای معلّم و متعلّم در صحت عبارت، اعتماد حاصل شده؛ برای تحصیل صحت، به تعبّ مقابله و تعدد نسخه محتاج نشده و در کسب علوم به صورت‌های متعدد، باعث سهولت می‌شود. خصوصاً کتبی که با اقلام تحریر می‌شوند، مداد و مرکبشان، با اصابت بله و رطوبت، ضایع شده و محو رسوم می‌گردد؛ اما مداد و مرکبی که در طریق بصمه

استعمال می‌شود، کمال مرتبه ثابت و پایدار بوده، با رطوبت مائیه، قطعاً با مختل نشدن رسوم و نقوشش، از طریق فنا، امین و سالم می‌ماند.

فائده رابعه

فَنّ بضمه یک کار پر رواج و کثیر النفع و النتاج بوده؛ و با زحمت کتابت جلد کتاب، در فَنّ بضمه چند هزار جلد کتاب صحیح عبارت، حاصل می‌گردد. به سبب کثیر بودن تعداد کتب و قلیل بودن قیمت و بهایش، از طلبه علوم غنی و فقیر، به تملک کتب ظفریاب، و برای ضعفا و عجزه اکتساب علوم شریفه و تحصیل فنون مرغوبه، تمکن تام حاصل می‌گردد؛ و چندین ذات شریف مستعد، به سبب تملک کتب پاکیزه، در مدت قلیل به کمالات می‌رسند.

فائده خامسه

در طریق بضمه، فهرست کتب، مجمل و مفصل، بر دو وجه اعتبار شده؛ مجمل آن در عنوان کتب و مفصل آن در خاتمه کتاب تحریر می‌شود؛ ابتدا، با ترتیب روابط سطور و ارقام هندیه، اعداد اوراق کما هو حقه، هر یک پس از قرار دادن سر جای خود، با وساطت فهرست اجمالی که در عنوان کتاب تحریر شده، برای نظر به فصول و ابواب درج شده در درون کتب، فهرست اجمالی ملاحظه گردیده و با ارقام اعداد به فصل مطلوب نظر می‌گردد.

ثانیاً کلمات مشکله و فوائد مهمه مندرج در کتاب، وقتی که طلب می‌گردد، جهت یافتن علی الفور، بر اساس حروف هجا، فهرست مفصل ترتیب داده شده، در آخر کتاب وضع شده است. به وساطت این فهرست، مفرداتی که دانستن آن مراد است، باز فی الحال، وصول به محل آن میسر می‌شود.

فائده سادسه

بهای کتب رخیص شده، تملک آن برای هر فرد آسان بوده، خلق بلاد و قری واقع در بیرون نیز، با نشر و شیوع، برای ازاله جهل وسیله می‌شود.

فائده سابعه

به سبب کتبی که از طریق چاپ تکثیر شده، در بلاد و امصار واقع در سائر ممالک محروسه نیز که به آستانه سعادت‌آشیا مضاف شده، طُرْف طُرْف کتب نفیسه علوم شریفه و کتب فنون مرغوبه، به جهت کثرت در آنان نیز، چه کتابخانه‌های مملو [از کتابی] به وجود خواهد آمد؛ طلبه علوم ساکن آن بلاد نیز، برای تحصیل علم ساعی گشته، ممالک اطراف نیز با کتب عدیده، معمور و آباد می‌گردد.

فائده ثامنه

اگر چه در سائر دول اسلامی، فریضه جهاد از احیا شدن خالی نبوده و مجاهده‌شان ثابت است، ولکن مانند دولت علیه عثمانیه - ادام الله الی یوم القیمة - طوب صاعقه کردار و خمپاره آتشبار و تفنگ رخنه‌کار و در سائر اعمال فنون حریبه مانند طایفه ماهر افرنج، خصم گرانباری نداشته، در امر جهاد پادشاهان آل عثمان - ایدهم الله تعالی الی یوم القیام - سرتاج جمله پادشاهان و مکمل ناموس عامه اهل ایمان بوده. به خاطر جهاد، شأن و شوکت اسلامیان را به کمال رسانده؛ همچنین با تکثیر کتب، زنده و احیا نمودن قلوب

عامه اهل اسلام نیز، ما به الافتخارشان گشته، در سایه سعادت‌وايه آنها، تعلق پذیرفتن رغبت علیه‌شان به طریق بصره - که وسیله تکثیر کتب است - نیز شایان است.

فائده ناسعه

بالجمله ملوک نصاری، گران بودن قیمت کتب تدوین شده به زبان عرب و فارسی و ترکی را دانسته، در خصوص چاپ کتب مرقومه برای خودشان راغب و برای مباحثات و افتخار با این امر ذی شأن، مشتاق بوده. و در میان خود آنان، چاپ شدن *قانون و شفا و نزهة المشتاق و اقلیدیس* و دیگر چند کتاب، محقق [بوده]، و برای تحصیل سائر کتبی که بر اساس السنه ثلثه ترتیب داده شده، از طریق چاپ، اهتمامشان جریان دارد. ولکن کسی را که حسن و قبح خط و رسوم حروف را بفهمد و در ترکیب عبارت، املاشناس [باشد] و خبط و خطا را تمییز دهد، نداشته‌اند. و اکثر کتب موجود در دستشان، به خط مغربی است و تقلیدشان نیز، با شباهت به آن، از حسن و زینت عاری. و به سبب اجرای آن بر غلط و خطا، در میان اسلامیان، چندان اعتبار [کسب نکرده] و هنوز رغبت و رواج نیافته است؛ ولکن به مقتضای سعی و اهتمامشان، شاید که مخاطبش را به دست آورده. و چون در صدد تمشیت دادن به این منظور هستند، در بلاد اسلامی، با بیع و شراء کتب، چه اموالی که جزّ و جمع کرده‌اند. پس اهالی اسلام، کما اینکه در هر خصوص بر اهل شرک و کفره سبقت داشته‌اند، در این خصوص نیز برایشان پیش افتادن از آنان، لازمه ذمت همّت بوده و مبادرت و مباشرت به اتمام این عمل، امر مستحسن بودنش ثابت شد.

فائده عاشره

خصوصاً برای اتمام این فن مفید، پیش از این، در ایام گذشته، در میان وکلای دولت علیه، بالدفعات مذاکره و مکالمه و فکر و ملاحظه گردیده؛ [با توجه به اینکه] یک صنعت جیده باهر المنفعه بوده، جملگی را علم و اطلاع و یقین و اطمینان حاصل شده است؛ حتی بعضی از فضلا برای اتمام این امر تعیین و حصول آن با مأموریت آنها مراد شده بود. اگر چه فن مرقوم در ذات خود، امری مرغوب [است]، ولکن تدارک اسباب و تحصیل ارباب آن به علت کثیر الغائله، دشوار الحصول بودن آن مساعده بخت همراه نبوده؛ حقه سربه مهر مرام آویزه طاق تعویق گردیده بود.

هر وقت که اراده علیه ربانیه، برای تکمیل قوه علمیه و عملیه تعلق بگیرد؛ در زمان سعادت‌نشان صاحب‌قران زمان، فاتح ممالک ایران و توران، شوکتلو، کرامتلو، عظمتلو، حضرت پادشاه عالم‌پناه - ایدیه الله تعالی قواه - چندین دخمه مشکل‌بند را که اسلاف در فتح آن عاجز بوده‌اند، با سهولت برای حلّ آن توفیق یافته، این صنعت غریبه نیز، از کتم خفا به معرض ظهور آمدنش؛ و ترتیب اسباب ایجاد این فن بدیع نیز، مرهون ایام سعادت‌انجام حضرات اولیای نغم، و با بخت رفیع‌الشأن‌شان، موقوف بودنش به عنوان مباحثات و مفاخرت، سرّ لم‌یزلی در این وقت و زمان برای ظهور رونما گردیده، نمایان گشت.

مهمه، علاوه بر محتاج بودن جملگی افراد اسلام موجود در ممالک محروسه عثمانیه به کتب مذکوره، همه اهالی روی زمین که با شرفیت اسلام، سعادت‌یاب گردیده، اجناس مختلفه عالم، یعنی عرب و از عجم اجناس ترک و تاتار و ترکمان و اکراد و اوزبک و جغتای [و] هندی [و] سندی [و] فارسی و مغربی [و]

یمانی و رومی [و] حبشی و سودانی، الخلاصه بالجمله طوایف متنوعه عالم که با اسلام فخریاب شده‌اند، به سبب احتیاج به کتب، ابداع و ایجاد چنین امر عظیم الشانی، لاجرم باعث افزایش شأن و شوکت دولت، و سبب غلبه ناموس سلطنت دیباچه معالی عنوان مفاخر، تا دامن روز قیامت، در السنه عالم به نیکی یاد، و استجلاب دعای خیر جمله عباد، و با ذکر بالجمله زنده و دلشاد بوده، و وسیله مالاکلام گردیده، از کتب «فقه» و «تفسیر» و «حدیث» و «کلام» ماعدا، کتاب‌های مربوط به «لغات» و «تاریخ» و «طب» و «فنون» و «حکمت» و «هیئت»، و تابع آن از کتب «جغرافیا» و «مسالک ممالک» در باب چاپ آنها، با اصدار خط همایون شوکت‌مقرون که متضمن اذن همایونی است با همت و عنایت شهریار عالم‌آرا، که شایان استناد همت علو رتبت پادشاه دین‌پناه، بلکه شرف مَعْنُون شدن به نام نامی ایشان و اسم سامی‌شان، مستغن عن البرهان بودنش بناءً، با مباشرت به فن مرغوب مذکور، تکثیر و توفیر کتب، امر جلیل الشانی اذن همایون و رضاء شوکت‌مقرونشان، متضمن خط همایون شوکت‌مقرونشان شرف یافته صدور میمنت‌ورود را شایان است؛ تا که صورت آن خط شریف شوکت‌مصیر، در دیباچه کتاب تحریر و تصویر شده، در همه کتب موجود؛ و علت مستقله زیب و زینت کتب شده، پسندیده جمله و قبول انام و موجب رغبت خاص و عام شود. کذلک از طرف مفتی انام، شیخ مشایخ الاسلام - سلمه السلام - سعادتلو، سماحتلو حضرت [عبدالله] افندی نیز، این امر مفید از امور محسنه، و سعی جلیل از اشرف مساعی، و از اسباب ظاهره‌ی موصل به منافع خاص و عام بوده؛ در مباشرت به حصول آن، تقریض و اشارت علیه‌شان را احسان فرموده‌اند که متضمن اذن شریف ایشان است و از صدور علما و سائر فضلا نیز، تقریض شدن شایسته است تا که در هر صورت، مطابق شرع مبین بوده، آن اشارت و تقاریض نیز، در صدر کتاب مسطور و در جملگی مجلدات موجود بوده، باعث برآوردن رغبات ناس باشد، و هنگام مباشرت برای حصول کتب، جهت کمال صحت و بلا سقط و سقامت، به‌وجود آمدنشان، از کاملین فضلا و لغت‌آشنا، از طالبان و راغبان با رضالربیت خودشان، سه و یا چهار شخص، برای تصحیح آن مأمور بوده، در باب مأموریتشان امر شریف صادر شده نیز، در اوایل کتب تصویر گردیده تا که منظور خواص و عوام گردیده، در این خصوص نیز موجب استجلاب دعای خیر همه مردم و رغبات افراد عالم شود. مأل این جمله تلخیص گردیده، مقدار یکی دو ورق، یک دیباچه بلیغه، بسط و تمهید گردیده؛ جهت آنکه منظور خواص و عوام گشته و [موجب] عنوان و اعتبار کتب شده، و ما به الافتخار باشد، شایسته است که در مصادر کتب قرار گیرد.

صورت فتوای شریفه

[متن استفتاء]

بصمه صنعتنده مهارت ادعا ایدن زید، لغت و منطق و حکمت و هیئت و بونلرک امثالی علوم آلیه‌ده تألیف اولنان کتابلرک حروف و کلماتنک صورتلرینی برر قالبه نقش ایدوب اوراق اوزرینه بصمه ایله اول کتابلرک مثللرینی تحصیل ایده‌رم دیسه زیدک بو وجهله عمل کتابته مباشرتنه شرعا رخصت وارمی‌در. بیان بیوریه.

الجواب:

الله أعلم

ابراهیم متفرقه، رساله وسیلة الطباعة و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

بصمه صنعتنده مهارتی اولان کمسنه بر مصحح کتابک حروف و کلماتنی بر قابله صحیحاً نقش ایدوب اوراقه بصمغله زمان قلیله بلامشقه نسخ کثیره حاصله اولوب کثرت کتب رخیص بها ایله تملکه باعث اولور بو وجهله فائده عظیمه یی مشتمل اولمغله اول کمسنه یه مساعده اولنوب بر قاج عالم کمسنه لر صورتی نقش اولاجق کتابی تصحیح ایچون تعیین بیوریلور ایسه غایت مستحسنه اولان اموردن اولور.

کتبه عبدالله الفقیر عفی عنه

صورت فتوای شریفه

[ترجمه متن استفتاء]

زید که در صنعت بصمه ادعای مهارت می کند، اگر بگوید صورت حروف و کلمات کتاب تألیف شده در علوم آیه، مانند لغت و منطق و حکمت و هیئت و امثال اینها را یک به یک در قالبی نقش نموده، و با طبع آن بر روی اوراق، امثال آن کتابها را حاصل می کنم، آیا برای مباشرت زید به عمل کتابت بدین صورت، شرعاً رخصت وجود دارد؟ بیان فرمایند.

الجواب:

الله أعلم

شخصی که در صنعت بصمه مهارت دارد، حروف و کلمات یک کتاب مصحح را بر یک قالب صحیحاً نقش نموده، با طبع آن بر اوراق، در زمان قلیل بلامشقه نسخ کثیر حاصل شده، با کثرت کتب رخیص بها، باعث تملک شده، بدین صورت مشتمل بودن آن بر فائده عظیمه را، به آن شخص مساعده نموده. اگر چند تن از اشخاص عالم برای تصحیح کتابی که صورت آن نقش خواهد شد، تعیین فرموده شود، از اموری خواهد بود که به غایت مستحسن است.

کتبه عبدالله الفقیر عفی عنه

التقاریض علی الرسالة المسماة بوسيلة الطباعة

تقریض حضرت شیخ الاسلام سلمه السلام

هذه مجله بل در و هو فی بحرہ مستفرد فی سلکہ مفرد روض زخاری النبات و بحر ولكنه عذب فرات فاضل و نهر فتجس منه عیون الأثر حری بأن یكون مسقطاً لأذواء براعته القبول و موقعا لأنواع تقاریض الفحول فله در منشئه حیث بین ما بین و أحسن البیان و هل جزء الإحسان الآ الإحسان.

حرره الفقیر الیه سبحانه و تعالی، عبدالله، مقتیا بالدولة العلیة العثمانیة إبقاها الله تعالی بالعیانة الربانیة

تقریض داماد افندی صدر روم سابق

الحمد لله و سلام علی عبادہ الذین اصفی و بعد فإنّ هذا لشیء عجاب و امر یستعظمه اولو الأبواب فیالها من صناعة یستحلّیها کل ناظر و یستحسنها ذوو البصائر و لقد حقّ بأن یجازی صانعها بالإکرام حیث عمّت فوائدها و عظمت منافعها لأنّها وسیلة الی تکثیر الکتب من غیر حاجة الی مشقّة الکتب و کلفة الکتابة و لعمری أنّها لحقیق بأن یحمد اثرها الأمم و تعد من حسنات آیام سلطاننا الأعظم مالک ملوک العرب و الروم و العجم الا و هو السلطان بن السلطان ابوالفتوحات و المغازی السلان احمد خان الغازی خلد الله دولته و

ابراهيم متفرقه، رساله وسيله الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقى

لازال الخير بنواصى خيله معقودا و النصر فى نحر عرائس ايامه قلائد و قعودا.
حرره الفقير الى كرم مولاه، ابوالخير احمد، القاضى بعسكر روم ايلى فى السابق و الشهير بين اترابه
بدامادزاده، غفرالله له و لأسلافه و لأخلافه و لجميع المؤمنين و المؤمنات، أمين يا رب العالمين!

تقريظ ميرزا زاده افندى صدر روم سابق

الحمد لله حمدا يليق بجلاله و الصلوة و السلام على نبيه محمد و آله و صحبه الفائزين برؤية جماله. اما
بعد؛ فإن الفطن المنمق لهذه المقالة و الماهر المتقن المنمنم لفص هذه الرسالة قد ابدع صناعة ابدى فيها
البراعة تستغنى جلية حالها من ان تحرر باليراعية و انها لطيف يستجيده الطباع و الستجدى به اهل
الجدادى جدوى و انتفاع اثبت الله تعالى فى صحايف اماله رقوم المن و الاحسان و أجرى فى نسخته اعماله
اقلام العفو و الغفران. حررته داعيا لمولانا و سيدنا السلطان الأعظم و الخاقان المعظم حفظه الله رحمة على
العباد و ابقاه و حرس وجوده الشريف و وقاه و ازاح بسطوته اهل الكفر و الفساد و اراح برياح معدلته كافة
العباد. بمنه و كرمه.

و أنا العبد الفقير، ميرزا زاده شيخ محمد، القاضى سابقا بعسكر روم ايلى غفر له و لوالديه و لجميع المؤمنين
و المؤمنات

تقريظ عبدالله افندى صدر روم سابق

استمد من كرم المتعال فى جميع الأحوال لما تشرفت هذه المجلة بأنظار العظماء و تزينت بأثار يراعة
هؤلاء العلماء امضيتهما مقتنيا على آثار الكبراء و داعيا الى حضرت امامنا الأفخم و سلطاننا الأعظم دامت دولته
العليّة ما دام العالم و شملت الطافه الجليّة على الأمم.

و أنا افقر عباد الله، عبدالله بن السيد على، القاضى بعسكر روم ايلى سابقا عفى عنه

تقريظ فيض الله افندى صدر روم سابق

حسبى الله و لا اله سواه لما عطفت عنان النظر الى هذه المقالة إطلعت على ما يحويه من عجائب
الصناعة فلله در جامعها حيث اخترع بأفكاره العميقة ما يستحسنه اولو الأنظار الأنيقة و أبداع بكمال الفراسة
و نهاية الكياسة ما يستغنى به عن مشاق الكتابة بعناية سلطاننا الأعظم و امامنا الأفخم، مالك رقاب الأمم،
باسط ايدى اللطف و الكرم، لازالت شمس دولته العلية من آفاق العزة طالعة و با برحت أقمار سلطنته
السنية بمنار السعادة نازله.

نمقه الفقير الى فيوضات ربه الخفية، فيض الله بن يحيى، القاضى بعسكر روم ايلى سابقا عفى عنهما

تقريظ السيد محمد افندى، صدر روم حالا

لما أجلت الطرف فى مطارح هذه المجلة و أسرحت النظر فى مسارحها الجميلة الجليّة الفيتا حاوية
لغرائب النوار و شاملة لما يستعظمه اصحاب النظائر و البصائر حيث انتظمت درر فوائدها فى سمط دقيق و
رتبت غرر فوائدها على ترتيب انيق بميامن سلطاننا الأسعد الأعظم البارع فى العدالة و الكرم، الجامع بين
ذلاقة السيف و حذاقة القلم، وشّح الله سرير الخلافة بوجوده و افاض على العالمين سجال افضاله و جوده.
حرره الداعى، السيد محمد زين العابدين الحسينى، القاضى بعساكر روم ايلى، عفى عنه.

ابراهيم متفرقه، رساله وسيله الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقى

تقريظ صالح افندى، صدر اناتولى سابق

نعم الأثر هذه المجلة من حداقة الطبع و غرابة الصنعة و لقد أبدع فيه جامعه مجتهدا ببذل وسعه جزاه الله تعالى بما يليق بصنعه فالحمد لمن جعل العلم و اهله عزيزا فى زمان سلطاننا الأعظم، ملك ملوك العرب و العجم، أبد الله دولته و زاد شوكته و لازالت شمس معدلته مشرقة على مفارق الأنام ما دامت الليالى و الأيام. حرره الفقير، صالح، القاضى الماضى بعسكر اناتولى، غفر له.

تقريظ درى افندى، صدر اناتولى سابق

لما الفيتها مشتملة على فوائد الطبع مشنفة بحسن القبول عند العلماء الأعلام عطفت القلم الى أقصى المرام هو الدعاء لإمامنا و سلطاننا الأعظم و الخاقان الأفخم، خادم الحرمين الشريفين، سلطان البرين و البحرين، اسعده الله تعالى فى الدارين لزال اتمام شرائط التحصيل للمشتغلين بميامن دولته ان يصير على طرف الثمام ينال بأدنى المام و ظل حمايته ممدوداً على مفارق جميع الأنام، بعناية الله الملك العلام عى الدوام.

نمقه الفقير، درى محمد، القاضى بعسكر اناتولى سابقاً، غفر له.

تقريظ مصطفى افندى صدر اناتولى حالا

ما نطق به هذا الرق المرغوب من الصنايع و بدايع الأسلوب الشبوك فى قالب يميل اليه القلوب فلله در صانعه حيث اخترع ببذل وسعه ما يستحسنه هؤلاء العلماء و العظماء الذين اجروا عليه يراعة القبول و الإمضاء فإقتفيت أثرهم، حامدا لله تعالى و مصلياً لرسول المجتبى و داعيا لظله الظليل و خليفته الجليل سيدنا الأعظم و ولى نعمتنا الأفخم، مولى ملوك العرب و العجم، حفظه الله سبحانه من كل سوء و كدر و ألم، بانصاله و اصهاره الامجاد الكرام ما دامت الليالى و الأيام.

نمقه الفقير الى بر ربه الغنى القدير، مصطفى بن احمد ابوسعيد زاده، القاضى بالعاسكر المنصورة فى ولاية اناتولى المعمورة، غفر الله لهما و عفى عنهما

تقريظ سالم افندى، قاضى استانبول سابقا

باسمه سبحانه و تعالى شأنه سبحانه من تفرّد فى ابداع صنايع ملكه ببدايعه و اظهر فيها نقوشا يحار العقلاء فى عجائب صنايعه و أصلى على النبى الأسمى الأكرم محمد - صلى الله عليه و على آله و صحبه و سلم - و بعد؛ فإن من توفيق الصانع ظهور هذا الأمر الذى هو من اعجب الصنايع فى عصر السلطان الجليل العارف المحيى بعرفانه جميع العوارف و المعارف الا و هو السلطان الأعظم و ولى نعمتنا الأجل الأفخم ظل الله تعالى فى العالم سلطان البرين و البحرين، خادم الحرمين الشريفين، السلطان ابن السلطان، السلطان الغازى احمد خان لزال الدهر مفتخرا بوجوده و ما برحت العباد متنعمين بلطفه و جوده جعل الله وجوده الشريف دائماً فى وقايتة و حفظ اثمار ذاته الأمجاد مستثمرين فى عونه و عنايته و وفق صهره الأفخم و وزيره الأعظم فى تنظيم امور ملكه و توفير اطاعته بجاه من أرسل رحمة للأنام عليه و على آله التحية و السلام.

نمقه العبد المستمنح من نعم الدولة العلية، محمد سالم ابن شيخ الإسلام ميرزا مصطفى، القاضى فى الماضى بدار السلطنة قسطنطينية المحمية، حميت عن الآفة و البلية، عفى عنهما و غفر لهما

ابراهيم متفرقه، رساله وسيله الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقى

تقريظ اسحق افندى، قاضى استانبول سابقاً

ان صنعة الطبع من أبدع الصناعات يليق ان يتفاخر بها الطابع المطبوع له البدايع فمن جلائل مآثر سلطاننا الأعظم ادام الله دولته ما دام العالم، بروز هذا الصنيع المرغوب فلا زال بانسابه الفخام و وكلائه الكرام جالبا للقلوب. حرره العبد المفتقر الى لطف ربه الخلاق، اسحق، القاضى فى الماضى بدار السلطنة العلية القسطنطينية المحمية، حامدا لله على آلائه و مصلياً على نبينا و آله.

تقريظ عبدالرحمن افندى، امام شهريارى حالاً و قاضى استانبول سابقاً

باسمه سبحانه، حمدا لمن اسعدنا بتعليم البيان و أكرم و صلوة على من تشرف بنعته اللوح و القلم و بعد فإن راسم هذه الرسالة العجيبة الزاهرة و مروج تلك الصناعة الغربية الباهرة لقد أبدى و أغرب و أبدع طبعاً عارياً عن معرفة و طبع فهذا من آثار محاسن ظل الله فى العالم خليفة فخر بنى آدم ابى المغازى، السلطان احمد، لازال منتعماً بأولاده فى عيش أرغد نام الأنام براحةً زمانه، أدامه الله فى حماه، بمته و أمانه. قاله أقل الورى، عبدالرحمن، الحائز شرف اماته و تعليم بنيه، الذين هم زينة حياته، القاضى فيما غير، بدار الخلافة، صانها الله من كل نائبة و آفة، عفى عنه و عن كافة المؤمنين بالنبي الأمين.

تقريظ شيخ زاده محمد افندى، قاضى استانبول سابقاً

حسبى الله لا إله سواه صلى الله على حبيبه و مصطفىاه نعمت الصنعة المطبوعة غير مرئية فى ديارنا و مسموعة فوائدها مجزومة مقطوعه فيها فاكهة كثيرة لا مقطوعة و لا ممنوعة، شكر الله سعى صانعها و وفق فيما بعد بأمثالها كان الزمان بخل بها و خابها فى حجلة الإخفاء و كشف عن وجهها حجاب الإستغناء بميامن سلطاننا، الأعظم، مالك ملوك العرب و العجم، باسط الأمن و الأمان، ناشر العدل و الإحسان، ولذا لواء النصر فى الجوانب مديد و خاب كل جبار عنيد، مالك البرين و البحرين، خادم الحرمين الشريفين، خليفة الله فى العالم و ملجأ بنى آدم، سلطان ابن السلاطين، السلطان الغازى احمد خان، خلد الله خلافته و أبد ظلال وجوده و رأفته و حفظه من الآلام و الأسقام مع قرّة عيوننا اولاده الكرام و بهمت وزيره الأعظم و كيله الأفخم و دستوره الأكرم و كيل نام فى أيامه الأنام و ألف بتدبيره بين الذياب و الأغنام، ملجأ الفقراء و ناصر الضعفاء، مد الله طناب وجوده بفيض فضله و جوده. و أنا العبد الفقير من جملة دعاة الدولة العلية، دامت مؤيدة بالتأيد الإلهية، محمد، الشهير حسب العاده بـ«شيخ زاده»، القاضى فى الماضى بدار الخلافة العلية، صينت من كل آفة و بليّة، غفر له و لوالديه و لكافة المسلمين و المسلمات.

تقريظ السيد زين العابدين افندى، نقيب الأشراف حالاً

الحمد لمن اسبغ علينا النعم و علّمنا ما لم نعلم. و الصلوة و السلام على النبي الأمى الذى ختمت به الرسالة على آله و صحبه، اولى النجدة و البسالة. و بعد؛ فإنّ مما من الله على منشى هذه المجلة الجامعة لهذه الفوائد و مطرز هذه الحلة المحلاة بهاتيک الفرائد ان وفق للسداد و انتصب لنفع العباد فأبدى صناعة نفاعه و قفت دون احصاء فوائدها البراعة و قضى له كل ذى لبّ بجودة الطبع و البراعة و لقد كفى الأقدام حفا الأقدام و اشكى البراع من برى السقام أناله الله مغاه و بلغه ما يتمناه. حرّرتّه داعياً لسلطاننا الأعظم

ابراهيم متفرقه، رساله وسيله الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

ولّى نعمتنا الأكرم و ظلّ الله تعالى فى العالم، مولى ملوك العرب و العجم، الآ و هو السلطان بن السلطان، ابوالفتوحات و المغازى، السلطان احمد خان الغازى، خلد الله خلافته و أبد سلطنته و لازال ممتعاً بطول البقاء مع بنيه الأكرمين الأماجد و صهره ذى المجد التالد و الثناء الخالد.

و أنا العبد المفتخر بعبوديته السيد زين العابدين ابن السيد على ابن السيد محمد الحسينى، النقيب على اشرف الممالك، العثمانية، غفر الله له و لأسلافه و لأخلافه و لجميع المؤمنين و المؤمنات.

تقریض زلالی افندی، قاضی استانبول حالاً

الحمد لله وحده و الصلوة على من لا نبى بعده. و بعد؛ فهذه مجلّة جديدة ظهر فى زمن سلطاننا الأعظم و الخاقان المعظم، مولى ملوك العرب و العجم، خادم الحرمين الشريفين، السلطان بن السلطان، السلطان الغازى احمد خان، خلد الله خلافته و أبد سلطنته.

حرّره الفقير اليه سبحانه، زلالى حسن، القاضى بقسطنطينية المحمية، غفر له.

تقریض اسحق زاده افندی، قاضی استانبول سابقاً

حسبى الله و نعم النصير الشكر الله الفياض المتعال فى جميع الأحوال على بروز هذا الصنيع البديع فى زمن امامنا الأفخم، سلطان البرين و البحرين، خادم الحرمين الشريفين، خليفة الله فى العالم، شيد الله دولته ما دام العالم، الله متعناً بطول حياته و أنفعا بدوامه و ثباته بالقرآن الكريم و آياته و النبى و ساداته.

حرره الفقير، اسحق زاده نورمحمد، القاضى بقسطنطينية سابقاً غفر له.

[متن فرمان احمد ثالث برائى تأسيس مطبعه عامره]

صورت خط همايون

صورت امر شريف

«موجبته عمل اولنه»

قدوة الأماجد و الأعيان مكتوبى، صدر اعظمى خلفاسندن «سعيد»، و درگاه معلّم متفرقه لرندن «ابراهيم»، - زيد مجدهما - توقيع رفيع همايون واصل اوليچق، معلوم اولاً كه: چون روابط دوام قيام قوانين دين و دولت، و ضوابط قوام نظام ملك و ملت، و ضبط و ربط تواريخ و اخبار، و حفظ و حراست معارف و آثار، ثبت و تحرير كتب و صحايف، و قيد و تحرير دواوين لطايف ايله ميسر، و اشاعت انواع علوم و اطارت آثار فنون، تكثير كتب ايله مقدر ايدوگى، مسلّم و مقرر اولمغله، طلوع شمس دين محمدى و ظهور تباشير صبح ملت احمدى - صلى الله تعالى عليه و سلمدن برو - علماء دين ميبين و فضلاء محققين - كترهم الله تعالى الى يوم الدين - ضبط و حمايت آيات قرآنيه، و حفظ و صيانت احاديث نبويه، و سائر معارف يقينيه ايچون، تدوين صحايف و تسطير كتب علوم و معارف ايليوب و كذلك لغات عربيه و فارسيه و معارف آليه و حكميه و سائر فنون جزئيه و قواعد كليّه، ضبط و افاده و تعلم و استفادسى دخى، كتب و تحرير و تدوين و تسطير ايله حصول پذير اولمغله، نيل اجور دنويه و اخرويه و احراز سعادت ابدية ايچون، تأليف كتب علميه و تدوين صحف جزئيه دن دخى خالى اولميوپ، لكن مرور ايام و اختلافات ادوار و اعوام ايله، چنگيز فتنه انگيز و هلاكوى بى تميز خروج لرنده و مملكت اندلسه فجره أفرنج استيلاسنده و سائر واقع اولان حروب

و قتال و حریق اثنالرنده، اکثر مصنفات، عرضه ضیاع و تلف اولمغله، الیوم ممالک اسلامیة ده «قاموس» و «جوهری» و «لسان العرب» و «وان قولی» و کتب تواریخ و نسخ علوم آیه دن جلد و حجمی کبیر اولان نسخ لازمه، نادر و زمره کُتاب و مستسخینک دخی قصور همت و رخاوتلرندن ناشی، یازمغه رغبت ایتمیوب و یازدقلری نسخ دخی خبط و خطادن خالی اولمامغله، ندرت کتب و سقامت نسخ، طلبه علوم و رغبه معارف و فنونک عسرت و مشقتلرینه باعث و بادی اولوب؛ و اعمال صنایعه دن بصره صنعتی و جوه دانایره سکهء حسنه ضربی و روی صحیفه یه نگین یمین طبعی کبی، بر نوع کتابتدن عبارت؛ و فن بصره ده حصوله گلان کتبک عبارتی عیان و بر جلد کتاب یازلمق زحمتیله، بصره فننده نیچه بیک جلد کتب صحیحه حصوله گلهجگی نمایان اولوب، قلیل المشقه و کثیر المنفعه بر صنعت مرغوبه اولدیغی مفهومی حاوی بر رساله بلیغه، تألیف و انشا، و منافع کثیره سن تعدید و احصاء، و فن مذکورده سزک مهارتکز اولمغله، لوازم و مصارف اشتراکاً گورب تدارک ایتمکز ایله، ایام سعادت اقتراونده، بو صنعت غریبه نک ورای خفادن، منصه ظهورده جلوه گر اولمسلیله، عامه اهل اسلامک، الی یوم القیام، استجلاب دعوات خیریه لرینه باعث اولمغیچون، «فقه» و «تفسیر» و «حدیث شریف» و «کلام» کتابلرندن ما عدا، «لغات» و «تواریخ» و «طب» و «فنون حکمیة» و «هیئت» و اونا تابع «جغرافیا» و «ممالک و مسالک» کتابلری باصلمق باند، اذن و رخصت پادشاهانه می التماس ایلمکز ایله، رساله مذکوره اعلم العلماء المتبحرین، افضل الفضلاء المتورعین، بحر زخار علوم شتی، و ینبوع انهار مسائل و فتوی، و لباس لباس ورع و تقوی، حالا شیخ الاسلام و مفتی الأنام، مولانا عبدالله ادام الله تعالی فضائله یه ارسال، و:

«بصره صنعتده مهارت ادعا ایدن زید، «لغت» و «منطق» و «حکمت» و «هیئت» و بونلرک امثالی «علوم آیه» ده تألیف اولنان کتابلرک حروف و کلماتنک صورتلرینی برر قالبه نقش ایدوب، اوراق اوزرینه باصمغله، اول کتابلرک مثلرینی تحصیل ایدرین دیسه، زیدک بو وجهله عمل کتابته مباشرتنه شرعاً رخصت وارمی در؟»

- دیو، استفتا اولندقد،

«بصره صنعتده مهارتی اولان کمسنه، بر مصحح کتابک حروف و کلماتنی بر قالبه صحیحاً نقش ایدوب، اوراقه بصمغله، زمان قلیل ده بلامشقه، نسخ کثیره حاصله اولوب، کثرت کتب رخیص بها ایله تملکه باعث اولور، بو وجهله فائده عظیمه یی مشتمل اولمغله، اول کمسنه یه مساعده اولنوب بر قاچ عالم کمسنه لر صورتی نقش اولاجق کتابی تصحیح ایچون تعیین بیوریلور ایسه، غایت مستحسنه اولان اموردن اولور»

- دیو، افتا ایلدوگندن ماعدا، ظهر رساله ده قلم حکمت توأمی ایله:

«هذه مجله، بل درّ، و هو فی بحرہ مستفرد، فی سلکة مفردّ، روض زخاری النبات، و بحرٌ ولکنه عذبٌ فُرَاتٌ، فاضٌ و نَهرٌ، فتیحس منه عیون الأثر، حرّی بأن یكون مسقطاً لأذواء یراعه القبول و موقعاً لأنواع تقاریض الفحول، فلله درّ مُنشئه، حیث بین ما بین و احسن البیان و هلّ جزء الإحسان إلا الإحسان»

کلمات دری للمعاتیله تقریض ایتمکله، مولانای مشار البهک فتوای شریفه لری موجبجه، مساعده همایونم ارزانی قلبنوب، و صورتی نقش اوله جق «لغت» و «منطق» و «حکمت» و «هیئت» و بونلرک

امثالی علوم آلیه‌ده تالیف اولنان کتابلردن، صورتی نقش اوله‌جق کتابی، تصحیح ایچون، علماء محققین و فضلاء مدققین دن، علوم شرعیّه و فنون آلیه‌ده مهارت کامله‌لری اولان، اقصی قضاة المسلمین سابقاً؛ استانبول قاضیسی، مولانا اسحق؛ و سابقا سالنیک قاضیسی، مولانا صاحب؛ و سابقا غلطه قاضیسی، مولانا اسعد - زیدت فصائلهم - و مشایخ کرامدن: قدوة العلماء المحققین، قاسم پاشا مولویخانه‌سی شیخی، مولانا موسی - زید علمه - مأمور و تعیین اولنمشلردن. ایمدی ذکر اولنان کتب لغت و منطق و حکمت و هیئت و بونلرک امثالی علوم آلیه ده تالیف اولنان کتابلردن صورتی نقش اولنه‌جق کتابی مولانای مومی الیهمه، تصحیح ایتدرکدن صکره، وجه مشروح اوزره صنعت مرقومه‌یی معیت ایله، عمل و اجرا و بو وجهله کتب مذکوره‌نک تکثیرینه جدّ اوفی ایلوب، ولکن صنعت مرقومه ایله حصوله گلان کتب، صحیحه اولمق اوزره زیاده اهتمام، و خبط و خطا بولنمقدن بغایت اتقا ایلیمه‌سز. شویله بله‌سز. علامت شریفه اعتماد قله‌سز.

تحریرا فی اواسط ذی القعدة، سنه تسع و ثلاثین و مائه و ألف، بمقام المحروسة، قسطنطنیه

[ترجمه فرمان سلطان احمد ثالث مینی بر اجازه تأسیس چاپخانه]

صورت خط همایون

صورت امر شریف

به موجب آن عمل شود

مکتوب قدوة الأماجد و الأعیان، از خلفای صدر اعظم «سعید»، و از متفرقه‌های درگاه معلّیم «ابراهیم»، - زید مجدهما - توقيع رفیع همایون واصل گردیده، معلوم باشد که: چون روابط دوام‌قیام قوانین دین و دولت، و ضوابط قوام نظام ملک و ملت، و ضبط و ربط تواریخ و اخبار، و حفظ و حراست معارف و آثار، با ثبت و تحریر کتب و صحایف، و قید و تحریر دواوین لطایف، میسر، و اشاعت انواع علوم و اطارات آثار فنون، با تکثیر کتب مقدّر می‌باشد، مسلم و مقرر گردیده، از طلوع شمس دین محمدی و ظهور تباشیر صبح ملت احمدی - صلی الله تعالی علیه و سلم - به این سو، علماء دین مبین و فضلاء محققین - کثرهم الله تعالی الی یوم الدین - برای ضبط و حمایت آیات قرآنیّه، و حفظ و صیانت احادیث نبویه، و سائر معارف یقینیّه، تدوین صحایف و تسطیر کتب علوم و معارف نموده و کذلک لغات عربیه و فارسیه و معارف آلیه و حکمیّه و سائر فنون جزئیّه و قواعد کلیّه، ضبط و افاده و تعلّم و استفاده‌اش نیز، با کتب و تحریر و تدوین و تسطیر حصول‌پذیر بوده، برای نیل به اجور ذنبویه و اخرویه و احراز سعادت ابدیه، از تالیف کتب علمیّه و تدوین صحف معارف جزئیّه نیز خالی نبوده است، لکن به مرور ایام و با اختلافات ادوار و اعوام، در خروج چنگیز فتنه‌انگیز و هلاکوی بی‌تمیز و در استیلای فجّره آفرنج بر مملکت اندلس و در اثنای سائر حروب و قتال و حریق واقع شده، اکثر مصنّفات، عرضه ضیاع و تلف گردیده، الیوم در ممالک اسلامیّه از «قاموس» و «جوهری» و «لسان العرب» و «وان‌قولی» و «کتب تواریخ» و «نسخ علوم آلیه» نسخ لازمه که جلد و حجمش کبیر است، نادر؛ و نیز زمره کُتاب و مستنسخین هم ناشی از قصور همّت و رخاوت، به کتابت رغبت نموده و نسخی نیز که نوشته‌اند از خبط و خطا خالی نبوده، ندرت کتب و سقامت نسخ، باعث عسرت

ابراهیم متفرقه، رساله وسیله الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

و موجب مشقت طلبه علوم و رغبه معارف و فنون شده است.

و از اعمال صناعیه، صنعت چاپ، مانند ضرب سکه حُسن بر وجوه دنانیر و طبع نگین یمین بر روی صحیفه، عبارت از یک نوع کتابت است. و عبارت کتبی که در فن چاپ حصول شده، عیان است. و با زحمت کتابت یک جلد کتاب، در فن چاپ، چند هزار جلد کتب صحیحه حاصل آمدنش مشخص شده است. یک رساله بلیغه که حاوی مفهوم قلیل المشقّه و کثیر المنفعه بودن این صنعت مرغوبه، تألیف و انشاء و منافع کثیره آن را تعدید و احصا نموده و در فن مذکور مهارت داشتن شما، لوازم و مصارف آن را مشترکاً انجام داده و با تدارک آن، در ایام سعادت اقترانم، جلوه گر شدن این صنعت غریبه از ورای خفا به منصّه ظهور، برای اینکه باعث استجلاب دعوات خیریه عامّه اهل اسلام، الی یوم القیام باشد، از کتابهای «فقه» و «تفسیر» و «حدیث شریف» و «کلام» ما عدا، «لغات» و «تواریخ» و «طب» و «فنون حکمیّه» و «هیئت» و تابع آن کتابهای «جغرافیا» و «ممالک و مسالک» در باب طباعت آن، در پی درخواست اذن و رخصت پادشاهانم، رساله مذکوره به اعلم العلماء المتبحرین، افضل الفضلاء المتورعین، بحر زخار علوم شتی، و ینوع انهار مسائل و فتوی، و لابس لباس ورع و تقوی، حالا شیخ الاسلام و مفتی الأنام، مولانا عبدالله - ادام الله تعالی فضائله - ارسال و:

«زید که در صنعت بصمه ادعای مهارت می کند، اگر بگوید صورت حروف و کلمات کتاب تألیف شده در علوم آلیه، مانند لغت و منطق و حکمت و هیئت و امثال اینها را یک یک در قالبی نقش نموده، و با طبع آن بر روی اوراق، امثال آن کتابها را حاصل می کنم، آیا برای مباشرت زید به عمل کتابت بدین صورت، شرعاً رخصت وجود دارد؟»
- گفته، با این استفتا:

«شخصی که در صنعت بصمه مهارت دارد، حروف و کلمات یک کتاب مصحح را بر یک قالب صحیحاً نقش نموده با طبع آن بر اوراق، در زمان قلیل بلامشقه نسخ کثیر حاصل شده با کثرت کتب رخیص بها، باعث تملک شده، بدین صورت مشتمل بودن آن بر فائدهی عظیمه را، به آن شخص مساعده نموده، اگر چند تن از اشخاص عالم برای تصحیح کتابی که صورت آن نقش خواهد شد، تعیین فرموده شود، از اموری خواهد بود که به غایت مستحسن است»

- گفته، علاوه بر دادن فتوا، در ظهر رساله با قلم حکمت توأم خود:

«هذه مجلّة، بل درّ، و هو فی بحرہ مستفرد، فی سلکہ مفرد، روض زخاری النبات، و بحرٌ ولکنه عذبٌ فُراتٌ، فاضٌ و نهرٌ، فتیحس منه عیون الأثر، حرّی بأن یكون مسقطاً لأذواء یراعه القبول و موقعا لأنواع تقاریض الفحول، فلله درّ منسئه، حیث بین ما بین و احسن البیان و هل جزاء الإحسان إلا الإحسان»
با کلمات دری اللمعاتش تقریض نموده، و به موجب فتوای شریفه مولانای مشار الیه، مساعده همایونی ام را ارزانی داشته، و کتبی که در علوم آلیه تألیف شده و صورت آنها می خواهد نقش گردد، در «لغت» و «منطق» و «حکمت» و «هیئت» و امثال آنها، کتابی را که صورتش نقش خواهد شد، برای تصحیح، از علماء محققین و فضلاء مدققین، که در علوم شرعیّه و فنون آلیه مهارت کامله دارند، اُضی قضاه المسلمین

ابراهیم متفرقه، رساله وسیلة الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

سابقاً: قاضی استانبول، مولانا اسحق؛ و سابقاً قاضی سلانیک، مولانا صاحب؛ و سابقاً قاضی غلطه، مولانا اسعد - زیدت فصائلهم - و از مشایخ کرام: قدوة العلماء المحققین، شیخ مولویخانه قاسم پاشا، مولانا موسی - زید علمه - مأمور و تعیین گردیده‌اند. اکنون کتب ذکر شده لغت و منطق و حکمت و هیئت و امثال اینها، کتاب‌های تألیف شده در علوم آلیه، کتابی را که صورت آن نقش خواهد شد، پس از تصحیح نمودن توسط مولانای مومی الیهیم، به صورت وجه مشروح، صنعت مرقومه را با معیت، عمل و اجرا؛ و بدین صورت نسبت به تکثیر کتب مذکوره جدّ اوفی نموده، ولکن بر صحیح بودن کتاب‌هایی که با صنعت مرقومه به حصول آمده، اهتمام بسیار بورزید و از پیدا شدن خبط و خطا به‌غایت پرهیز نمایید. این‌گونه بدانید. به علامت شریف اعتماد کنید.

تحریرا فی اواسط ذی القعدة، سنه تسع و ثلاثین و مائه و ألف، بمقام المحروسة، قسطنطنیه

منابع:

۱. صابان، سهیل، ابراهیم متفرقه و جهوده فی إنشاء المطبعة العربية و مطبوعاته؛ مراجعه: عباس صالح طاشکندی، ریاض، مطبوعات مکتبه ملک فهد الوطنیه، السلسله الثانيه (۲۳)، ۱۴۱۶هـ/۱۹۹۵م، ۱۶۸ص.
۲. موسوی بجنوردی، کاظم (زیر نظر)، دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، ج ۲، تهران: مرکز دائرةالمعارف بزرگ اسلامی، چاپ دوم، ۱۳۷۰ش، مدخل «ابراهیم متفرقه»، مجدالدین کیوانی.
۳. دایرة المعارف اسلام، (وابسته به: سازمان اوقاف دیانت ترکیه)، ج ۲۱، مدخل ابراهیم متفرقه. *İslam Ansiklopedisi, sahibi. Türkiye Diyanet Vakfı, cilt 21, İstanbul 2000, s. 324-7.*
۴. بروسوی، محمدطاهر، عثمانلی مؤلفلری، استانبول: مطبعه عامره، ۱۳۳۳-۱۳۴۲هـ، ج ۳. چاپ اول.
۵. فهرس المطبوعات التركیه العثمانیه التي اقتنتها دارالکتب القومیة منذ انشائها عام ۱۸۷۰ حتى نهاية عام ۱۹۶۹م، القاهرة: الهيئة المصرية العامة للكتاب، ۱۹۸۲-۱۹۸۳م، (ج ۳).
۶. فهرس المخطوطات التركیه العثمانیه التي اقتنتها دارالکتب القومیة منذ عام ۱۸۷۰ حتى نهاية ۱۹۹۸م، ج ۵؛ الهيئة المصرية العامة للكتاب، ۱۹۸۷-۱۹۹۷م.
۷. سامی بیگ، شمس‌الدین، قاموس الأعلام، استانبول: مطبعه مهران، ۱۳۰۶-۱۳۱۶هـ، (ج ۶).
۸. قره بلوط، علی رضا و طوران قره، احمد معجم التاريخ التراث الاسلامی فی مکتبات العالم، بلوط، قیصری، ۲۰۰۲، (۶ مجلد).
۹. متقی، حسین، فهرست نسخه‌های خطی ترکی کتابخانه بزرگ حضرت آیت‌الله العظمی مرعشی (ره)، قم، کتابخانه آیت‌الله مرعشی (ره)، ۱۳۸۱ش/۲۰۰۲م؛ (ج ۱)
۱۰. هندلیست کتاب‌های ترکی کمبریج (براون): *Cambridge University Library Handlist of Turkish Books (A Hand-list of the Gibb Collection of Turkish and other Books in the Library of The University of Cambridge), E. Brown, Cambridge: at ghe University Press, 1906, Pp87.*

صورت خط هایرون
صورت امر شریف

موجبتی کمال اولنه

قدوة الاماجد والايمان مكتوبى صدر اعظمى خلفا سندن سعيد و درگاه معلم متفرقه لرندن ابراهيم زيد
مجد هما توقع رفيع هايرون واصل او ليحق معلوم اولاكه چون روابط دوام قيام قواي دين و دوات و ضوابط
قوام نظام ملك صملت و ضبط و ربط تواريج و اخبار و حفظ و حراست معارف و آثار ثبت و تحرير كتب و صحايف
و قيد و تحرير و اوين لطايف ابله بمسرواشاعات انواع علوم و اطارات آثار فنون تكثير كتب ابله مقدر ابد و كي
مستلم و مقرر اولغله طلوع شمس دين مجدى و ظهور نباشير صبح ملك احمدى صلى الله تعالى عليه و سندن برو
علماء دين مبين و فضلاء محققين كثرهم الله تعالى الي يوم الدين ضبط و حمايت ايات قرآنيه و حفظ وصايات
احاديث نبويوسيا ر معارف يقينيه ايجون ندين صحايف و تسطير كتب علوم و معارف ايليوب و كذلك لغات
عربيه و فارسيه و معارف آليه و حكيميه و سيا رفتون جزئيه و قواعد كلييه ضبط و فاده و تعلم و استفادة سي دخی
كتب و تحرير و ندين و تسطير ابله حصول پذير اولغله نيل اجور دنويه و اختر و به و احراز سعادت ابديه ايجون
تأليف كتب عليه و ندين و صحف معارف جزئيه دن دخی خالی اوليوب لكن مرور ايام و اختلافات ادوار و اعوام
ابله جنكز فتنه انگيز و هلاك كورينى تميز خرد و جلز ناه و ملكت اندلسه بخره افرنج استيلا سندن و ساير اواقع اولان
خروب و قتال و حريق اثنال نده اكثر مصنفات عرضه ضياع و تلف اولغله اليوم ممالك اسلاميه ده قاموس
و جوهري و لسان العرب و وان قول و كتب تواريج و نسخ علوم آليه دن جلد و صحفى كبير اولان نسخ لازمه
نادر و زمره كتاب و مستنسخينك دخی قصور هيش و رخا و نرندن ناشى باز مغه وضعت ايليوب و ياز دقارى
نسخ دخی خييط و خطادن خالى اولما غله ندرت كتب و سقامت نسخ طلبه علوم و رغبه معارف و فنونك
عسرت و مشقتلر بنه باعث و يادى اولوب و اعمال صنايعه دن بجه صنعتى و جوه دناتيره سكه حسنه صرفى
وروى حقيقه نيكيين بين طبعى كى بزوع كتابتدن عبارت و فن بجه ده حصوله كالان كتبك عبارتى عيان
و بر جلد كتاب ياز نلق زحمتيله بجه فتنه بجه بيك جلد كتب بجه حصوله كله جكي غايان اولوب قليل المشقه
و كثير المنفعه بصنعت سراسر بر اولين يقى مفهومى حاوى برساله بليغه تاليف و انشا و منافع كثيره سن تعد به
و احصاء فن مذكورده سزك مهار نكر اولغله لوازم و مهار فن اشتركا كورب ندارك ايتكر ابله ايام سعادت
اقتراخه بوسنعت غر بيهك وراى خفادن منصبه ظهورده جلوه كرا و لمسيه عامه اهل اسلامك الى يوم القيام
استجلاب دعوات خير بيل بنه باعث اولغچون فقه و تفسير و حديث شريف و كلام كتابلر ندين ماعد لغات
و تاريج و طب و فنون حكيميه و هيئت و اكا تابع جغرافيا و ممالك و مسالك كتابلرى باصلق باينده اذن و رخصت
پادشاهانى التماس ايتكر ابله رساله مذكور اعلم العلماء المتبحر بن افضل الفضلاء المتورعين بحر زخار علوم شتى
و بنوع انهار مسأبل و فتوى و لابس لباس و روع و تقوى حالا شيخ الاسلام و مفتى لانام مولانا عبد الله ادام الله
تعالى قضا ابله به ارسال و بجه صنعتنده مهارت ادعا ابدن زيد لغت و منطق و حكمت و هيئت و يونارك
امثال علوم آليه ده تاليف اولان كتابلر ك حروف و كلمائلك صور نلر بنى برتالنه نقش ابد و اوراق و زور بنه
باجمله

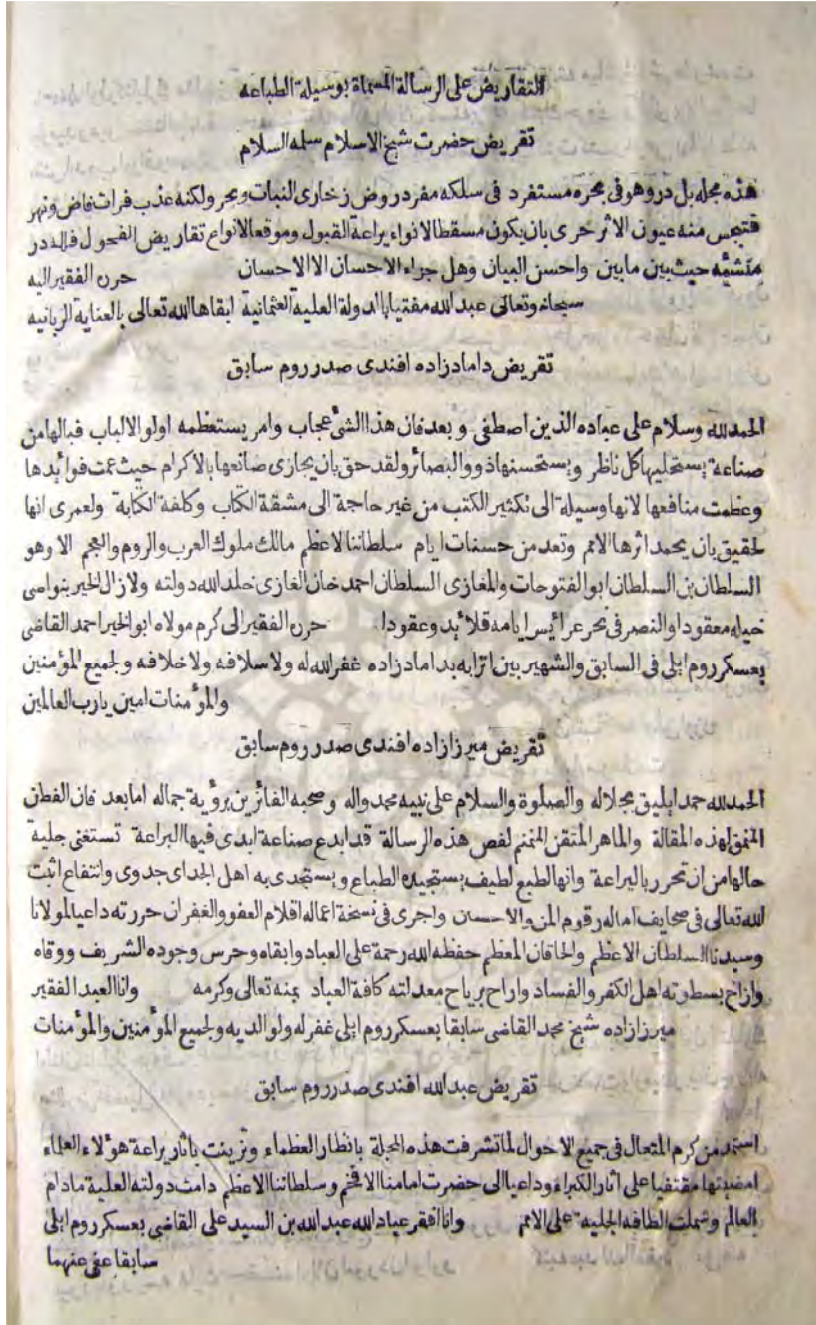
پیام بهارستان / س. ۴، ش. ۱۴ / زمستان ۱۳۹۰

فرمان سلطان احمد ثالث عثمانی برای تأسیس مطبعه، صادر شده به تاریخ ۱۱۳۹ هجری برابر با اوائل تموز ۱۷۲۷ م.

باصفاه اول کتابک مثالی بنی محمدیل ابدون دینسه زبندک بوجوهه عل کتابته مباشرت شرعاً رخصت
 وارمیدردیواستفقا اولند قده بصمه صنعتک مهارتی اولان کسنده بر صحیح کتابک حروف و کلماتی بر قالبه صحیحاً
 نقش ابدوب اورا قده صغله زمان قبله بلا مشقه نسخ کثیره حاصله اولوب کثرت کتب رخصت بهما با تملکه
 باعث اولور بوجوهه فایده عظیمه بی مشتمل اولغه اول کسنده بمساعده اولنوب بر قاج عالم کسنده لوصولی نقش
 اولاجق کتابی صحیح ایچون تعیین بیور بلور ایسه غایت مستحسنه اولان امور دن اولور دیوا افتا ایلد و کندن
 ماددا طهر رساله ده قل حکمت توأمی ایله هذه جمله بل دروهو فی بحر مستغرفه فی سلیکمه مفرد دروض زخاری
 التبت و بحر و لکنه عذب فرات فاض و نهر فتحی من عیون الأثری بان بکون مسقطاً لآراء براعة القبول
 و موقعا لآراء بقاریض الفحول فالله در منشیه حیث بین مابین واحسن البیان و هل جزاء الاحسان الا احسان
 کلمات در المعانیله تقریض ایتمکله مولانا میشار الیه کفتوای شریفه لری و وجهه مساعده همایونخ ارزانی
 قلوب و صورتی نقش اوله حق لغت و منطق و حکمت و هیئت و بونلرک امثالی علوم آئیده تالیف
 اولنال کتابلردن صورتی نقش اوله حق کتابی صحیح ایچون علماء محققین و فضلاء مدققیندن
 علوم شرعیه و فنون آئیده مهارت کامله لری اولان اقضی قضایه المسئله سابقاً استنبول قاضی سی
 مولانا اصحق و سابقاً سلا نیک قاضی سی مولانا صاحب و سابقاً غلطه قاضی سی مولانا اسعد زبندت
 فصایلهم و مشایخ کرامدن قدوة العلماء المحققین قاسم پاشا مولوی محانه سی شیخی مولانا موسی
 زبندتله مأمور و تعیین اولمشلردر ایدی ذکر اولنال کتاب لغت و منطق و حکمت و هیئت و بونلرک
 امثالی علوم آئیده تالیف اولنال کتابلردن صورتی نقش اولند حق کتابی مولانا می موی الیه صحیح
 ایندر کندن صکره وجه مشروح اوزن صنعت مرقومه بی معیت ایله عل و اجرا و بوجوهه کتب مذکور نالک
 نکیر بنه جدا و فی ایلوب و لکن صنعت مرقومه ایله حصوله کلان کتب صحیحه اولتی اوزن
 زیاده اهتمام و خط و خطاب و تقدیر بغایت انقا ایله سرشوبله به سرعلامت
 شریفه اعتماد قله سر تحریراتی اواسط ذی القعدة سنه تسع
 و ثلثین و مائه و الف بمقام المحروسه
 قسطنطنیه
 صورت فتوای شریفه
 بصمه صنعتک مهارت ادعا بدن زبند لغت و منطق و حکمت و هیئت و بونلرک امثالی علوم آئیده تالیف
 اولنال کتابلرک حروف و کلماتک صورنلر بی بر قالبه نقش ابدوب اوراق اوزر بنه بصمه ایله اول کتابلرک
 مثالی بنی محمدیل بهرم دینسه زبندک بوجوهه عل کتابته مباشرت شرعاً رخصت وارمیدر بیان یوریه
 الجواب
 بصمه صنعتک مهارتی اولان کسنده بر صحیح کتابک حروف و کلماتی بر قالبه صحیحاً نقش ابدوب اورا قده صغله زمان
 قبله بلا مشقه نسخ کثیره حاصله اولوب کثرت کتب رخصت بهما با تملکه باعث اولور بوجوهه فایده عظیمه بی
 مشتمل اولغه اول کسنده بمساعده اولنوب بر قاج عالم کسنده لوصولی نقش اولاجق کتابی صحیح ایچون تعیین
 بیور بلور ایسه غایت مستحسنه اولان امور دن اولور کتبه عبد الله الفقیر عفی عنه

پیام بهارستان / ۴، س، ۴، ش، ۱۴ / زمستان ۱۳۹۰

ادامه فرمان سلطان احمد ثالث و متن استفتاء از شیخ الاسلام عبدالله افندی و پاسخ وی.

تقریض فیض الله افندی صدر روم سابق

حسبى الله ولا اله سواه... لما عطف عنان النظر الى هذه المقالة اطلعت على ما يحويه من عجائب الصناعات فباله
در جامعها حيث اخترع بافكار العميقه ما يستحسنه اولو الانظار الا نيقه وايدع بكمال الفراسة ونهايه الكياسه
ما يستغنى به عن مشاق الكلابه بعنايه سلطانتنا الاعظم وامامنا الافخم مالك رقاب الام باسطا يدي اللطف واكرم
لا زالت شموس دولته العلميه من فائق العزطالعه وما رحبت ان سلطنته السنيمه بمنزل السعاده نازله
تقمه الفقير الى فيوضات ربه الخفيه فيض الله بن يحيى القاضى بعسكر روم ابلى سابقا عنى عنهما

تقریض السيد محمد افندی صدر روم حالا

لما جلست الطرف في مطارح هذه الحجة واسرحت النظر في مسارحها الجميله بللملة القيمة حاوية لعماد النبوة
وشاملة لما يستعظمه اصحاب النظر والبصائر حيث انتظمت دروفها بداهة في صمد دقيق ورتبت دروفها بداهة
على ترتيب يمان سلطانتنا الاسعد الاعظم البارع في العدالة واكرم بطامع بين ذلاقة السيف وحدائق القلم
وشح لله سر بالخلافة بوجوده وافاض على العالمين مجال افضاله وجوده حزن الداعي السيد محمد
زين العابدين الحسينى القاضى بعساكر روم ابلى عنى عنه

تقریض صالح افندی صدر اناطولى سابق

تم الاثر هذه الحجة من حذافة الطبع وغرابة الصنعة ولقد ابدع فيه جامعه مجتهدا يبذل وسعه جزاه الله تعالى
بما يليق بصنعه فليمد لمن جعل العلم واهله عزز في زمان سلطانتنا الاعظم ملك ملوك العرب والعجم ابد لله دولته
وزاد شريكه ولا زالت شموس معدنته مشرقة على مقارن الانام مادامت الليالى والايام حزن الفقير صالح
القاضى فى الماضى بعسكر اناطولى غفر له

تقریض درى افندی صدر اناطولى سابق

لما الغيت بما مشتملة على فوائد الطبع مشنفة بحسن القبول عند العلماء لاعلام عطف القلم الى اقصى المرام هو الدعاء
لامامتنا سلطانتنا الاعظم واخاف ان الاقتم خدام الحرمين الشريفين سلطان البرين والبحرين اسعده الله تعالى
في الدارين لا زال لتنام شرايط التحصيل للشغلقين يمان دولته ان يصير على طرف التمام يتال يادنى المام
وظل حمايته ممدودا على مقارن جميع الانام بعنايه الله الملك العلام على الدوام تقمه الفقير درى محمد القاضى
بعسكر اناطولى سابقا غفر له

تقریض مصطفى افندی صدر اناطولى حالا

مناطق به هذا الرق المرغوب من الصناعات ونداء الاسلوب المشبوك في قالب جميل اليه القلوب فباله درصانعه
حيث اخترع ببذل وسعه ما يستحسنه هولاء العلماء والعطاء الذي اجر واعليه راحة القبول والامضاء فاقتضيت
ارهم حامد الله تعالى ومصليا رسوله المحمدي وداعيا لطفه الطليل وخليفته الجميل سيدنا الاعظم وولى نعمتنا
الافخم مولى ملوك العرب والعجم حفظه الله سبحانه من كل سوء وكدر ولم يانساه واصهان الاجناد اكرام ادمت
تقمه الفقير الى برزبه الغنى القدير مصطفى بن احمد ابو سعيد زاده القاضى بالعساكر
المنصورية في ولاية اناطولى المعيون غفر الله لهما وعن عنهما

تقریضات علمای عثمانی بر رساله وسيله الطباعه .

تقریر رض سالم افندی قاضی استانبول سابقاً

باسمہ سبحانہ و تعالیٰ شأنہ : سبحان من تفرّد فی ابداع صنایعہ و ملکہ بہدایعہ و اطوارہا و انقوشا بحار العقلاء
 فی عجایب صنایعہ و اصلى على النبي الامى الاكرم محمد صلى الله عليه وعلى اله و صحبه وسلم و بعد فان من توفيق الصانع
 طوّر هذا الامر الذي هو من عجيب الصانع في عصر السلطان الجليل العارف المحيي بمر فاته جميع العوارف و المعارف
 الا وهو السلطان الاعظم وولى نعمتنا الاجل الاقيم ظل الله تعالى في العالم سلطان البرين و البحرين خادم الحرمين
 الشريفين السلطان ابن السلطان السلطان الغازى احمد خان لازال الدهر مقفّر بوجوده و ما برحت العباد
 متنعمين بطفده وجوده جعل الله وجوده الشريف دائماً في وقتيه و حفظ اثار ذاته الاجداد مستمرين في عونه
 و عنايته و وفق صهره الاقيم و وزيره الاعظم في تنظيم امور ملكه و توفير اطاعته بجاه من ارسل رحمة الالام
 عليه و على اله التقيه و السلام تقفه العبد المستمع من نعم الدولة العلية محمد سالم بن شيخ الاسلام ميرزا
 مصطفي القاضى في المامى بدار السلطنة قسطنطينية الخيمة حجت عن الاقامة و البلية في عندهما و غيرها ما

تقریر رض اسحق افندی قاضی استانبول سابقاً

ان صنعة الطبع من ابداع الصنائع بليق ان يتفخر بها الطابع المطبوع له البدايع فمن جلال بل ما ترسلطت الا اعظم
 ادام الله دولته مادام العالم روز هذا الصنيع المرغوب فلا زال بانسائه الفخام و وكلاء الكرام جالبا للقلوب
 حزن العبد المقتدر الى لطيف ربه التلاق اسحق القاضى في المامى بدار السلطنة العلية قسطنطينية الخيمة
 حامد الله على لانه و صلياً على سيدنا و اله

تقریر عبد الرحمن افندی امام شيرينارى بحالا و قاضى استانبول سابقاً

باسمہ سبحانہ حمد المولى اسعدنا بتعليم البيان و اكرم و صلوة على من تشرف بشعته اللوح و القلم و بعد فان رام
 هذه الرسالة الجيية الزاهرة و مروج تلك الصنعة الغربية الباهرة لقد ابدي و غرّب و ابدع طبعاً عارياً
 عن مرة و طبع فهدا من اثار محاسن ظل الله في العالم خليفة فخر بن ادم بن الغازى السلطان احمد لازال متمتعاً
 باولاده في عيش رغد تام الانام براحة زمانه اذ له في حياجه و امانه قاله اقل الورى عبد الرحمن الحارث
 شرف امامته و تعليم بنيه الذين هم زينة حياجه القاضى فيما عبر بدار الخلافة صانها الله من كلنا ثمة واقفه حق عنه
 و عن كافة المؤمنين بالنبي الامين

تقریر رض شيخ زاده محمد افندی قاضى استانبول سابقاً

حسبى الله لا اله الا هو : و صلى الله على حبيبه و مصطفاه : نعمت الصنعة المطبوعة غير مرئية في ديارنا و مسوعة
 فوايدها مجرّومة مقطوعة فيها فاكهة كثيرة لا مقطوعة و لا مجرّومة شكر الله سعي صانعها و وفق فيما بعد
 بامثالها كان الزمان محل بها و خباها في حيلة الاخفاء و كشف عن وجهها بحجاب الاستغناء عيانه سلطنتنا السلطان
 الاعظم مالك ملوك العرب و البحرين و الامان ناشر العدل و الاحسان و لذ الواء النصر في الجوانب مد يد
 و خاب كل جبار عنيد ملك البرين و البحرين خادم الحرمين الشريفين خليفة الله في العالم ماجا بى ادم سلطان ابن
 السلطان الغازى احمد خان خلد الله خلافته و بد ظلال وجوده و راقته و حفظه من الالام
 و الاسقام مع قرة عيننا و اولاده الكرام و بهت وزيره الاعظم و وكيله الاقيم و دستون الاكرم و كيل نام في ايامه
 الانام و الف بتدبيره بين الدياب و الاغنام ماجا الفقراء و ناصر الضعفاء مد الله طناب وجوده بفيض فضله
 وجوده و ايا العبد الفقير من جملة دعاة الدولة العلية دامت موبقات بالتأييد الا لله محمد الشهبير حسب العادة
 شيخ زاده القاضى في المامى بدار الخلافة العلية صينيت من كل قفة و بلية غفر له و لوالديه و لكافة المسلمين و المسلمات
 تقریر رض

تقریرات علمای عثمانی بر رساله وسيله الطباعة.

پیام بهارستان / ۳۰، ۴، ش ۱۴ / زمستان ۱۳۹۰

ابراهيم متفرقه، رساله وسيله الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

تقریرضات علمای عثمانی بر رساله وسيله الطباعه.

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ لِسِتِّ عَشْرِينَ

الرسالة المسماة بوسيلة الطباعة

وقناکه اقتضای مشیت ربانی و مقتضای اذات عهد فی برامت و جماعتی و یار قوم و یار شخصی بر مراد ابله کاهیات
 و رخساره ابله ممتاز و سر ابراز قلعه تعلق ایلسه اول مراد کتم عد مدن خیر و جنبه اول خیر ک منصبه و وجوده
 ظهور رستباعت و یادی اولان اسمایی کال عنایتندن خلق ابدوب قوللرینک منافع ایچون حاضر و مہیا قانع
 مادت سبحانی جاری اولمشدر و کلیل اللسان قلیل البصاعه عبد عاجز بنده ناچین المحتاج الی رحمتہ بہ العزیز
 بعض السنہ و لغاتہ فی الجملہ و عرف تحصیل اتمک حسنیله سر کڈشت شی ادمہ و احوال اتم سالفہ بیکنکف
 عاجز اتمر تہ سی تحصیل الملاحہ راغب و ساعی و کتب تورخ دول سالفہ و اصحاب ادیان مختلفہ فی بر مقدار
 استقرار و تبعہ اشتغال بلہ خاطر فاتر مور مقدارہ لایح و فکر و اندیشہ برتقصیرہ شو بلہ ساخ اولد بیکہ دول
 مختلفہ سابقہ و لاحقہ ده موجود اصحاب رشد و زکاوار باب عقل و دہا سالا ک اولد قلمی مدامک حفظ
 و اشتیارتہ و دولند قلمی دولت و سلطنتک غلبہ ناموس و تعظیم شانہ و نظام مہام ناسہ باعث و یادی
 الات و اسباب نادرکنہ تشبثہ و دوام و قیام اتفاق و اجتماعلر تہ و سیدہ اولان منہاج قریبہ سعی و سلوک ابلہ
 ما برچودہ و آثار جمیلہ ابداع و اختراع و تحصیلنہ دقیقہ فوت ایتیکہ جواز و برشمدر فلاجرہ متاخرین دخی
 متقدمینک اثر نسالک اولوب فی زمانتا موجود دول و ملل مختلفہ عالم کمالاری قوانین نظام مصالح امت
 و وسیلہ انتظام دوام دولت و رابطه حفظ و قنایت ملک و ملت اولان اسمایی تبدیل و تغیر دن حمایت و صیانت
 و جمیع اولدقاری دین و اہل منسوخ و عاقل و باطل دخی اولور سہ حق اولق اوزن ظن و اعتقاد ابلہ قوانین
 و قواعد ملل و دولی و کر و و رایام ابلہ سہو و نسیان خطر اتندن امین و تبدیل و تغیر و فضاظر یافی
 مہلکہ سفندن سالم اولق ملاحظہ سیدہ کاه سنک و حجر و کاه محاس و حد بددن معمول بحیفہ لڑ دہ قازوب
 ثبت و قید ابلہ کلد کردن ماعد انشر و شیوع ابلہ علم و معرفتہ مدار اولق ایچون نکثیر کتبہ طریقاہون ابداع
 و اختراع ابلہ شاردن بر خصوص تحدیق بصر و امعان نظر ابلہ فکر و مطالعہ اولنسه خیر اذیان جمیع اتم و افضل
 مجموع دول عالم اولان دین و دولت اسلامہ و وسیلہ قیام و دوام شان دولت و موجب نظام مہام امت و سبب
 تہسج ملک و ملت و باعث غلبہ شعورک سلطنت اولان قواعد و قوانین ضبط و ربط و اسباب انتظام امور
 امت تبدیل و تغیر دن خراست و بواجام امت تفرقه و اختلاف لندن قنایت و علوم و فنون مرغوبہ سہو
 و نسیاندن الی یوم القیام حفظ و صیانت اولق قصد و عزت ابلہ قلم زمر دین ابلہ لعل و باقوت و ذہب
 و سمدن مصنوع لوحہ لڑدہ یاز بلوب قاز بلوب ثبت و قید اولنقہ من کل الوجوہ شان و نکثیر کتب لہ علوم
 شریفہ و فنون مرغوبہ نیک عالمک نشر تہہمت و بوطر بق ابلہ عامہ اهل خانه امداد و اعانت شایستہ ابلہ کی
 بالبداهہ نمایان و مستغن عن الیمان اولدقہ اشرف مساعی و احسن صنایع اولان بجمہ کتب حرفت و صنعتی
 لشو مقصودہ موصل بر طریق حادہ و برواسطہ مستقیمہ ابد و کنہ بناء بوامردی شانک متشہن اولدر شی
منافع لایحسی دن منظور خاص و عام اولق ایچون بر بنہ لڑنہ امر و اشارت اولنسه لایقدر بجمہ کتب اوزونینہ
 و تب ابدن منافع و فواہد بیدیانہ در توار نظام سالفہ ابلہ استنا اولان اولی الابصان خفی و پوشیدہ کلد رکہ
 بی اسرا نیل قومی کتب منزله دن امتثالہ ما مور اولدقاری تورات شریفی حفظ و از بر ایدنک التزام ایچوب
 حفظ و اتقانی عہدہ ذمتارینہ لازم ابلکن ضبطنہ تقصیر و اہمال شد کردن غیر ی کرک تورات شریف و کرک
 سا کتب معاملات استنساخ ایلہ یادی ناسہ وصولہ و بوطر بق ابلہ اطراف و اکنافہ نشر و شیوعہ اہتمام
 ایچوب مجربیت مقدسہ حفظ اہمار بلہ فتنہ بخت النصر طہور ابلد کک اولظالم بر کشتہ بخت نبی اسرا ایلہ
 استبلہ کلی بلہ بیت مقدسی بخت و درون تابوت سکینہ ده بخت و محفوظ کتبی و تورات شریفی نار ایلہ

پیام بهارستان / ج ۴، س ۴، ش ۱۴ / زمستان ۱۳۹۰

متن رساله وسیله الطباعة، صفحه اول.

احراق ایدوب بالجملة کتباری نابود و ناپیدا اولغله اسباطی اسر ایتک احکام شرعیله علم و معرفتیه
وسیله اولور نسخله زی و اعتماد سر اسندلری نیاب اولدی کذلک ملت مسیحیه اقتدا و انقیاد یله امر اولند قاری
انجیل شریفک یانی جمع و تدوینده تهاون و نکاسل و حفظ و اتقانی او زیننه ترتب ایدجک منا فعدن
ذفاقل ایدوب میان امامه علم و معرفتی نشر و اشاعه یصرف ذهن ایموب حضرت عباسی صلوات الله علی
نینا و علیه حضرت ثاری سادات سبایه فرم اولند قه قوم نصاری اعتقاد لر نه اختلافه دوشوب فرقه فرقه
اولوب کفر و ضلالت طریقاریزه اذهب اولد بلر اولیل اسلام بوورطه هولنا کدن عاقل و ذاهل و بوم بلکه یه
وقوعت محاشی و اجتنابه ذن مقدازی نکاسله قابل اولوب طلوع افتاب دولت اسلامیه و ظهور شرعیت
نیو یه ایزه اعراضه الله الی یوم القیامه ضبط ایات یاهره قرآن مجید ده دقت تام و اهتمام مالا کلام یله قانون شرع
مبین اوراق و صحیفه جمع و ثبت ایدوب خصوصاً احادیث نبویه و سنن سنییه فی متون و اسانیدی یله علی
وجه الاحکام کتب و دو اویته درج و جمع ایدوب بوجوه اوزن بلا خلل و حضر استنساخ و استکتاب ایلله اطراف
واکسنا قه عامه اهل اسلامک ایاد بلر نیه ابصال و نشر و اشاعه ایلله ضبط علوم و معارف اهالی اسلامه
تخصیص و بوجه حفظ و ازرا لائق نعمتی خاصه امت خیر البشر اولدی ولکن بودولت دائم الظرف شرقه
و غیر به جهاد یله ما مور اولوب معجزات کرامت علیه افضل الصلوات برکات یله اذنی مدینه و فرقت لایعد ولا یجمی
ایله اهلی دین اسلام کثرت بولوب میان ناسله طریان جهل خطر نی دفع و رفع ایچون عاقل و کمال ایجه
دین و مجتهدین کلین ظهور و مسابیل شرعییه فی کتاب و سنت و اجماع امتدن طریق قیاس ایلله استنباط ایدوب
طریق اجماع ده نیل مقصود ایچون بدل مجهود ایلد بلر کذلک علمای دین مبیندن اصحاب تخریج و ترجمه دخی
قرنا بعد قرن نظام احوال امت ایچون کتب علوم و فقه و فنی شی تا لیفندن خالی اولوب آثار جمیله ابداع
قلد بایر و یومردی شانی امته نعمت و کندولر نه نسبت ایلله زخر اخرت بلد باریجی چونکه امر جهاد بوامته
الی لان جاری والی یوم القیام باقی اولدی متقدمین و متاخرینک جمع ایلدکاری کتب و تصانیف کثیره اشای
حروب و قتاله نابود و ناپیدا اولدی یا خصوص کاد و اوزنا هموار فاک بقا ط فتنه دن خالی اولوب و بجنک
فتنه تکثیر کتب ماوراء النهری حیون عدمه القا ایلدی و خروج هلاکوی خطا کوی دولت عباسیه علماسنک
کتب و مؤلفاتی نهر دجله یه القا بلر رسوم جلیله لر نی شست و شوی ایدوب بانکلیه آثار جلیله و ما ترجمه لر بی
فی نام و نشان ایلدی بعد نقالیب دهر بوقلون ایلله مالک اندلس دخی ایادی اسلامدن ترغ اولوب افتاب علم
مغارب را کظلا حظم افریح ایلله مغرب ادا بان اقول ایلدی منوال محررا و وزن حوادث تا همور و زکار تبدلات امور
ادوار وقوع حریق نار قلت کتبه علت اولوب طلبه علو مه مضابقه و بردی بو جمیله دن قطع نظر ابنای زمانه
تحصیل مال و ثروتیه باطبع طریق ابرو و هونه مابل و انکاب تعب و زحمت ایلله اثر جمیل ابداع و ایداعنه راغب
اولوب جمیله کتب و زمره مستنسخین هنتارینه بر مرتبده فتور و قصور طاری و بردر جهده رخاوت و تهاون
جاری اولمشدر که حالاشبو استانه سعادت اشیانه اولان بلده عظیمه و خطه و اسعه ده صانها الله عن الافات
و البلیه بلکه تمام مالک حر و سده قاموس و جوهری و لسان العرب و وان قوی و کتب تاریخین نسخ لازمه
وسایر یونارک امثالی جلد و جمی کبیر کتب نفیسه فی بازار عالی همت نادر بلکه عدچدر و یازد قلمری نسخ دخی
خط و خطا یله مالا مال ایدکی میاندن مستعیندر و بوندن قدم طابقه افریح باصو رخ دیار اندلسه دولت
امو به یه غلبه ایدوب کتب اسلامه طفر یاب و قوت مالیه و ما ترجمه طریقه ایلله کتب اسلام دست رسلی
اولوب بلا اسلامه عدم الجسم ایجه نطفه نادن قبضه نصر فار نه بولغله مجموع اسلام بلا دلر نه کتبه
مصباحه

پیام بهارستان / ۴، س، ۲۰۱ / زمستان ۱۳۹۰

متن رساله وسیله الطباعه، صفحه دوم.

مضایق طاری او لشدر همه نك اجمالاً تعریفی بیانند در صنعت بسمه صنایع و حرفه در رسم مفید و اعمال
صنایع در صنعت کثیره المنافع اولوب حرفت رسم و کتب و وجوده دنیا به سکه حسنه ضربی کبی اشکال
و صور حروف مرسوم اولوب سطر بسطر مساطیر مجایف و وضع و ترتیب کلمات و تنظیم سطور و تکین تخمین کبی
اوراق اوزن ختم و طبع معدن کتابت و کتابت انواع معدن بزوم کتابتدن عبارتند فرما بد بسمه بیاتنه در فایده اولی
یورق بدیع و صنعت جود المنافع ابله کتب اسلامیه دن عامه نك محتاج الیهامی و جمله علوم و فنونك ماخذی
و منبعی افصح الیمان اولان لسان عربك علم و معرفتنه مدار اولیق ایچون کتب لغتک تکثیر و تحقیق همت و کتب
تولید و هیئت و حکمت و مسالك ممالک و بلاد و جغرافیا کتب لری کثر تنه عزیمت اولنسه تحصیل منافع علمیه
عامه خصوصاً و عامه مباشرت اولنیش اولور دی فایده نایبه ابتدا ظهور دین و دولت اسلامیه دن بوانه کاتبه
تقریباً دین و دولت و نظام و انتظام مهم امت خیر البشر ایچون بونجه مجتهدین و مصنفین کرامک کمال سعی
و اجتهاد ابله جمع و تالیف و تدوین قلد قبری کتب نفیسه فی تکثیر و تحقیق سببیه همان مجدداً تالیف ابله کبی
تجدید و احیاء و تقاماروی زمینده موجود اهالی اسلامه شیوع و انتشار ابله تمام عالمی علم ابله زنده و آثار مجتهدین
و مصنفین کرامی تجدید و احیاء به واسطه اولور فایده نایله فن بسمه ده حصوله کان کتبک ترکیب و عبارتی
عیان و قیایان و حسن خط و لغه امکان در کار اولوب و غندن غیر ی بالکلیه خط و خطادن عاری و سقط
و مقامتدن بری صحیح عبارات جید الکلمات حسن الترتیب مستقیم الترتیب اولوب طلبه علوم اولنل نظر
و مطالعه خطادن امین و ضبط و غلطه شغل ابله تصبیح اوقاتدن سالم و معلم و متعلمه صحت عیازانه اعتماد
حاصل اولوب تحصیل محتاج ایچون تبعا مقاله و تعدد نهمه محتاج اولوب کسب علومه و جوده باعث
سهولت اولور خصوصاً اقلام ابله تحریر اولنان کتبه کمداد و مرکب ابله و رطوبت صابنیه ضایع اولوب
مخور سوم ایدر اما بسمه طریقه استعمال اولنان ممداد و مرکب کله مرتبه ثابت و پایدار اولوب رطوبت مایه ابله
قطعا رسوم و نقوشی مثل الماغله طریقان فنادن امین و سالم اولور فایده نایله ربعه فن بسمه بر کار پروراج و کثیر
النفه و الفناج اولوب بر جلد کتاب بازلق زحمتله فن بسمه ده نیجه بیک جلد صحیح عبارات کتب حصوله کلوب
اشخاص کتب کثیر و قیمت و بهاسی قلیل اولیق سببیه طلبه علوم مدن غنی و فقیر تملک کتبه طفر باب وضعفا
و عجزه به کتساب علوم شریفه و تحصیل فنون مرغوبه به اقتدار تام حاصل اولور و نیجه مستعد ذلت شریف
کتب پاکیزه به مالک اولیق سببیه مدت قلیله ده کالاتر سید اولور فایده نایله خامسه بسمه طریقه فهرست
کتب مجمل و مفصل ابله وجهله اعتبار اولوب مجملی عنوان کتبه مفصلی خاتمه کتاب تحریر اولنور ابتدا ترتیب روابط
سطور و ارقام هندیه ابله اعداد اوراق کاه و حقه بلورنده وضع اولند قدن صکره عنوان کتاب تحریر اولنان
فهرست اجمالی و ساطتیه درون کتبه درج اولنان فصول و ابواب سهولت ابله وصول بیشتر اولور که مراجعت
اقتضای فصول و ابواب نظر ایچون فهرست اجمالی به باقیلوب عدد رقبیه فصل مطلوب نظر اولنور ثانیاً
کتابیه مندرج کلمات مشکله و فواید مهمه طلب اولند قدن علی الفور بولنق ایچون حروف اوزن و فهرست
مفصل ترتیب اولوب کتابک اخر نك وضع اولنور بو فهرست و ساطتیه معرفتی مراد اولنان مفرد اناک علمنه
دخی فی الحال وصول مبسر اولور فایده نایله سادسه بهای کتب ریخس اولوب هر فرد تملک اسان اولغله طشره ده
واقع بلاد دوقری خلقنه دخی نشر و شیوع ابله جهالک ازاله سنه و سیله اولور فایده نایله سابعه بسمه طریقه
تکثیر اولنان کتب سببیه استانه سعادت اشیا به مضاف اولان سایر ممالک تحریر و سه ده

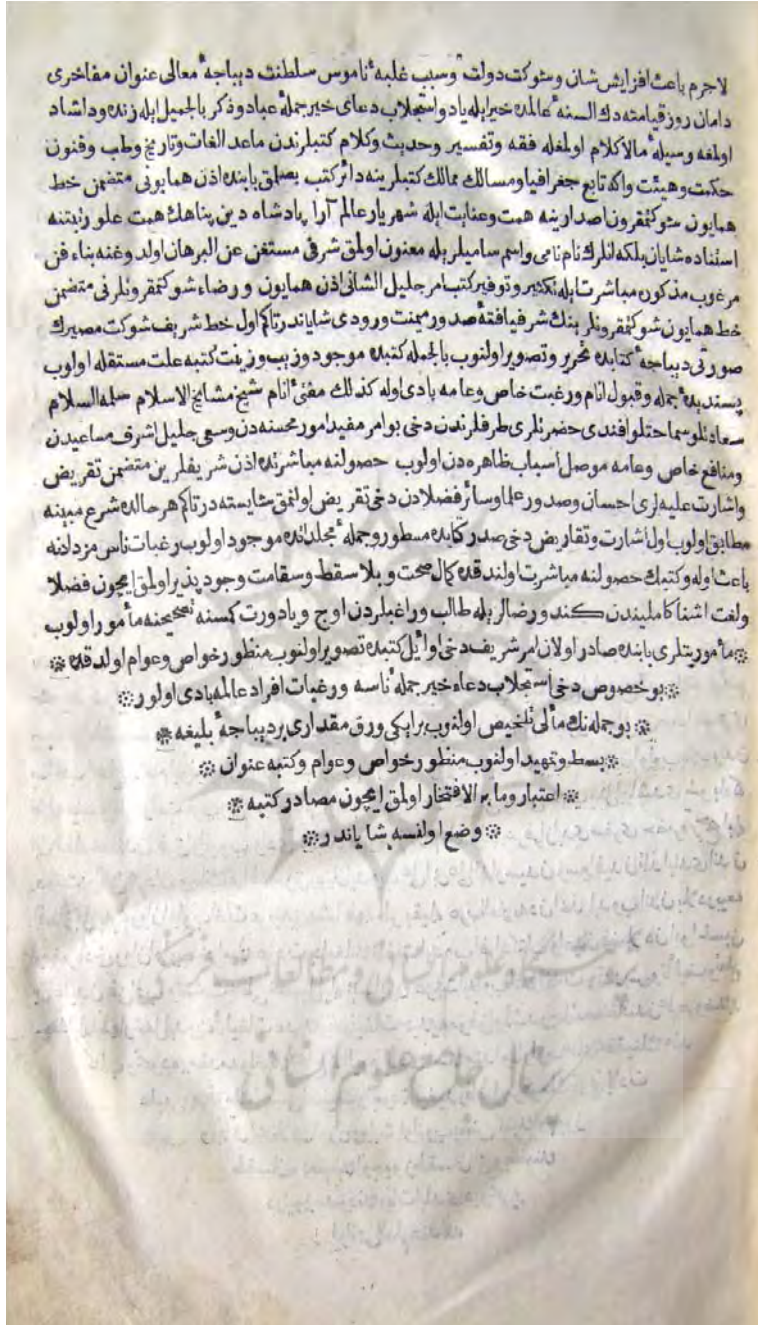
پیام بهارستان / ج ۴، س ۴، ش ۱۱۴ / زمستان ۱۳۹۰

متن رساله وسیله الطباعة، صفحه سوم

واقع بلاد و امصار ده دخی طرف و طرف کتب نفیسه علوم بشریغه و کتب فنون مرغوبه بکثیرا و لمعه انلر ده دخی بجه
 علو کتب خانه لر پیدا اولوب اولر بلاد ده ساکن طلمه علوم دخی تحصیل علمه ساعی اولمغه لطراف مالک
 دخی کتب عدیه ابله معبور و ابادان اولور فایده نامنه اگر چه دول سائر اسلامیه ده فریضه جهاد احیا
 اولمقدن عالی اولوب مجاهده لر ی ثابتدولکن دولت علیه عثمانیه کبی ادم الله الی یوم القیمه طوب صاعقه
 کردار بجه ایشبار و تفنک و خنه کار و سائر اعمال فنون حریبه ده ماهر افریح طایفه سی کبی خصم کرانبار لر
 اولوب امر جهاد ده پادشاهان ال عثمان بدهم الله تعالی الی یوم القیامه سرتاج جمله پادشاهان و مکمل ناموس
 عامه اهل ایمان اولوب جهاد یوزندن شان و شوکت اسلامیانی کماله ابر کورد کبری کبی تکثیر کتب ابله قابوب
 عامه اهل اسلامی زنده و حیایبوره ق دخی مایه افتخار لر اولمغه سینه سعادت و ایله زنده تکثیر کتب و سبیل اولان
 بصمه طریقه رغبت علیه لر تعلق ایشک دخی شایاندر فایده ناسعه بالجمله ملوک نصاری اسان عرب و فارسی
 و ترکی ابله ندون اولنان کتب کتب کبری کران ابد و کتی بلوب کتب مرقومه کندولر نه بصاتی خصم و صنه راجب
 و یولمر دی شانله مباهات و افتخار مشتاق اولوب و کندولر نه قاتون و شفا و تزهه المشتاق و اقلید بس
 و سائر بجه کتب باصل و معنی محقق و السنه ثلثه اوزر تئیب اولنان سائر کتی بصمه طریقه تحصیل اهل علم لر
 در کار در لکن خطک حسن و قبحی و رسوم حروفی فهم و ترکیب عبارته املا شناس خط و خطی تمیز ایدر
 کسینه لر اولوب بدولر نه بولنان کتب کبری مغرب خطی و تقلید لر دخی کامشابه اولمغه حسن و زینتدن
 عاری و غلط و خطا اوزر جاری اولمغه میان اسلامیه چندان اعتبار و هتوز رغبت و رواج بولما مشدر
 ولکن سعی و اهما لر ی مقتضاس بجه شایده که اربابی تحصیل ایدوب بومرادل بینه تمشیت و یرمک صدق نه
 اولمغر بله بلاد اسلامیه ده کتب بیع و شرا سبیله بجه اموال جروج ابله رس اهل اسلام هر خصوصه اهل
 شریک و کفره سبقت ایدر کبری کبی بو خصوصه دخی انلری سبق ایشک لازمه ذمت همت اولمغه بو اثری تمامه
 مبادرت و مبادرت امر مستحسن اولد و معنی ثابت اولدی فایده عاشره مخصوصه اشبوقن مفید اتمامی
 یونندن قدم هر و ایدن نامه میان و کلاهی دولت علیه ده بالدفعات مذاکره و مکالمه و فکر و ملاحظه اولوب
 باهر المنفعه برصنعت جیه اید و کنه جمله به علم و اطلاع و یقین و اطمینان حاصل اولوب حتی فضیلا دن
 بعضی دیوار کتامة تعیین و مأمور بئیله حصولی مراد ایشک اگر چه فن مرقوم ذاتمه امر مرغوب و لکن کثیر
 القابله دشوار حصول اولد و عندن ناشی اسبابی ندر کنده وار بانی تحصیل نه مساعده بخت در کار اولوبوب
 حقه سربهر مرلم و زه طاق تعویق اولمش ایدی وقتکه اراده علیه ریایه قوه علیه و علیه تکمیلنه تعلق
 ابله صاحب قرآن زمان فاتح مالک ایران و طوران شوکتلو کر امتلو عظمتلو پادشاه عالمیناه ابله الله تعالی
 وقواه حضر نلر بئک زمان سعادت نشانلر نه اسلافک فتخده عاجز اولد قلری بجه دخیه مشکل بندک
 سهولت ابله حلنه توفیق ایشکله بوضعت غربیه نیک دخی کم خفادن معرض ظهور کله سنی و بوفن بدیعک
 اجمادی اسبائک تئیب دخی ایام سعادت انجام اولیای نیم حضرتنه مرهون و بخت رفیع الشانلر بله عنوان
 مباهات و مقایسه موقوف اید و کی سرلم زلی بو وقت و زمانه ظهور رونما اید و کی نمایان اولدی مهمه کتب
 مذکور به مالک محروسه عثمانیه ده موجود افراد اسلامک جمله سی محتاج اولد قلر ندن غیری تماماروی زمینله
 واقع اولوب شرفیت اسلام ابله سعادت یاب اولان اجناس مختلفه عالم یعنی عرب و عجم دن اجناس ترک و تاتار
 و ترکمان و اراد و اوزبک و جغتای هندی سندی فارسی و مغربی چینی و رومی حبشی و سودانی خلاصه بالجمله
 اسلام ابله شراب اولان طویف متنوعه عالم کتب محتاج اولمغر بله بو بله برامر عظیم الشانک بدیع و اجمادی
 لاجرم

پیام بهارستان / ۱۴ ش ۴، س ۲۰۳ / زمستان ۱۳۹۰

متن رساله وسیلة الطباعة، صفحه چهارم.

متن رساله وسیله الطباعة، صفحه پنجم.

التن حركته كتورمك بقال انطه صاحبه وانعاطها معته حريص او باعده دخی درلر بقال انعت الما به اذا فقت
حيها امره وقبضته اخرى النقط فختنبلر عجله معنائه بقال نكظ الرجل من البار الابع الانكظ همزه نك كسر به
عجله ليدرمك قال انكظ غيره اي عجله عن حاجته التنيكظ على وزن التكرم كذلك عجله ليدرمك بقال تكلمه
لنكظا فصل الواو الوشيط واوك فحبه وشبهك كسر به ومد به شول ملائم كك بان سيدركه بك كك او جند
او لوركا كورنك دخی درلر ووشيطه اجنبى اولنه دخی درلر يقال شو فلان وشيطه في قومهم اي هم حشو وفيهم
الوشط واوك فحى وشبهك سكويه كك بان سن فائق نقول وشطت العظم اشطه وشط اذا كسرت منه قطعة
ووشط بالته دليكنه براعاج بان سى صوقفه دخی درلر صا لى او يسون ديونقول وشطت الفاس اذا جعلت
في خرثا قطعة خشب تضيقه بها وخرت خاه معجدهك فحبه رنسنه نك دليكنه درلر الوعظ واوك فحى وعينك
سكويه نصيحت ايمك ورنسنه نك اخرن اكد رمق العظه عينك كسر به معناه نقول وعظته وعظا وعظه من الباب
التي لا تحاط همزك وآلك كسر به نصيحت قبول ايمك بقال وعظته فاعظ اذا قبل الموعدة ويقال السعيد من
وعظ بغيره والشقي من تعظ به غيره الوكظ واوك فحى وكافك سكويه ايمك دفع معنائه بقال وكظه غيره وكظا اذا
دفعه الموكظ ابو عبيدك مصنفك واقم اولان روابى اوزن ميمك ضمى وكافك فحبه رنسنه بمد او مت ايمك
قال الله تعالى الامامت عليه فاما قال مجاهد اي مواكظا فصل البناء اليقظ يانك فحى ووافك ضمى ايله واليقظ يانك
فحى ووافك كسر به ايكسيمه متبه اولوب حدراوزن اولان كسنه معنائه در الاقظ همزه نك كسرى ومد به
اوباندرمق وايقظ تورقو ريمغه دخی درلر نقول ليقظ الغبار اذا اترته التيقظ فحبه نك ووافك ضمى وتشديد به
اوبانق الاستيقاظ همزه نك وتاك كسر به كذلك او ياقظ معنائه بقال يقظته من نومه فتيقظ واستيقظ
اليقظ يانك فحى ووافك كسرى ليه اوبانق اولان كسنه اليقظه فحبه نك اسمرا او يانقظ معنائه يقظه كذلك
فحبه نك روجالك اسمدركا اول يقظه بن مره بن كعب دركا جد
اعلار لى فهدر التيقظ على وزن التكرم
كذلك تورقو ريمق نقول
يقظ القبار اذا
اثره
فقد تم الجلد الاول بعون الملك الوهاب من كتاب الفاضل محمد بن مصطفي الوالى المرجم الجاهل
الجوهري للامام العالم الفاضل الكامل الحقن ابى نصر اسمعيل بن حماد الجوهري
على ابدى الضعفاء المأمورين بعمل الطبع بدار الطباعه العمورة في غرة رجب المرجب سنة
احدى واربعين ومايه الف في البلده
الطيمية قسطنطينية صانها الله
عن الافات
والبلية

پیام بهارستان / ۲۰۴، س ۴، ش ۱۴ / زمستان ۱۳۹۰

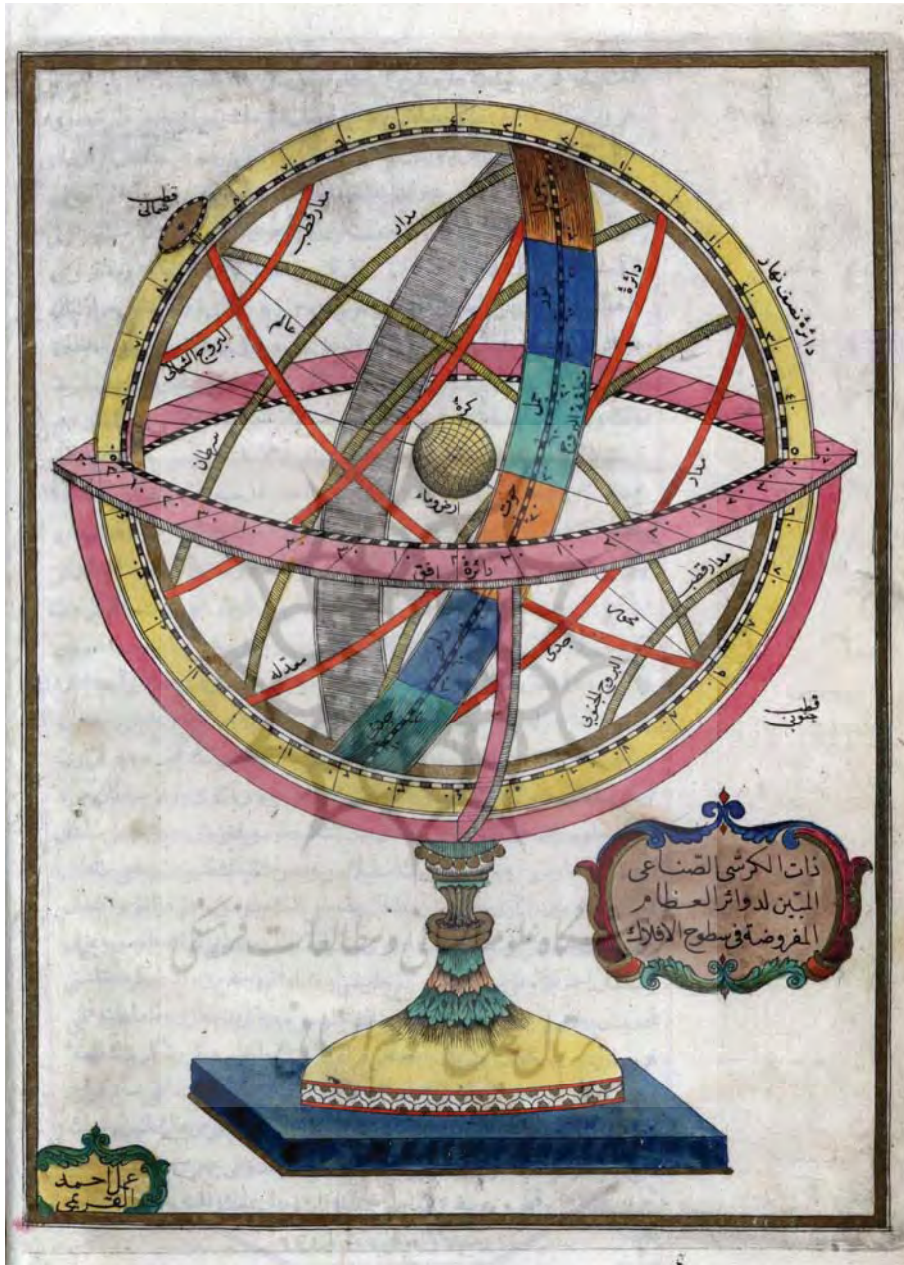
صفحه انجام جلد نخست <ترجمه ترکی صحاح جوهری> نخستین کار چاپی ابراهیم متفرقه به تاریخ غرّه رجب المرجب ۱۱۴۱هـ/ ۱۷۲۸م، عکس از نسخه کتابخانه محدث ارموی.

پیام بهارستان / ۲۰، ۴، ش ۱۴ / زمستان ۱۳۹۰

صفحه سر لوح جهان نمای کاتب چلبی، عکس سر لوح مذهب از نسخه کتابخانه محدث ار موی، چاپ شده به تاریخ ۱۰ محرم الحرام ۱۱۴۵هـ / ۱۷۳۳م توسط ابراهیم متفرقه.

ابراهیم متفرقه، رساله وسیلة الطباعة و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

پیام بهارستان / ۲۵، س، ۴، ش، ۱۴ / زمستان ۱۳۹۰

یکی از تصاویر کار شده توسط <احمد قریمی> در جهان‌نمای کاتب چلبی.

جهان‌نمای کاتب چلبی، صفحه انجام.

پیام بهارستان / ۲۰۴، س ۴، ش ۱۴ / زمستان ۱۳۹۰

لسان العجم، فرهنگ فارسی - ترکی شعوری، آخرین کار چاپی ابراهیم متفرقه به سال ۱۱۰۰، صفحه انجام. برگرفته از سایت مؤسسه بیاض.

ابراهيم متفرقه، رساله وسيله الطباعه و ترجمه آن / فتح الله ذوقی

ابراهيم متفرقه

پیام بهارستان / ۲، ۴، ۱۴، ش / زمستان ۱۳۹۰